

‘Ónze schulden zijn hún schuld’

Een studie naar de Nederlandse publieke opinie ten opzichte van de annexatie van Duits grondgebied na de Tweede Wereldoorlog

André van Arkel

Rapenburg 66, 2311 EZ, Leiden

MA-Thesis

15 ECTS

Woordenaantal: 16106

S1369318

andrevanarkel@hotmail.com

B.E. Van der Boom

31-08-2020

Inhoud

Inleiding	3
Hoofdstuk 1: Theoretisch kader	10
1.1 Definitie en operationalisering	10
1.2 Kranteselectie	12
Hoofdstuk 2: De annexatiediscussie	14
2.1 Economische argumenten	14
2.2 Vergeldingsargumenten	21
2.3 Veiligheidsargumenten	27
2.4 Cultureel-historische argumenten	31
2.5 Demografische argumenten	35
2.6 Machtsargumenten	40
2.7 Militaire argumenten	44
Conclusie	46
Lijst van afbeeldingen	49
Archivalia	50
Lijst van dag-, week en maandbladen	51
Literatuurlijst	53

Inleiding

Met de onvoorwaardelijke capitulatie van nazi-Duitsland op 8 mei 1945 kwam er een einde aan de Tweede Wereldoorlog in Europa en begon de periode van wederopbouw. Een van de belangrijkste vragen in deze periode was ‘wat te doen met de verslagen vijand?’ De geallieerden waren het snel eens over de demilitarisatie, denazificatie en ontmanteling van de Duitse oorlogsindustrie, maar hoe Duitsland eruit moest komen te zien en hoe het de schade moest vergoeden, leidde tot veel debat.¹ De schade die de Duitsers in Nederland hadden veroorzaakt werd in 1945 door meerdere vooraanstaande Nederlanders uit het bouwwezen en de industrie geschat op 25 miljard gulden. Dit was 87 procent van het bruto nationaal product van het laatste vooroorlogse jaar.² Het meest voor de hand lag een financiële compensatie en een teruggave van goederen van Duitsland aan Nederland. Een andere mogelijkheid van compensatie waarover in de periode 1944 – 1949 in Nederland uitvoerig werd gedebatteerd was de annexatie van een stuk Duits grondgebied. Dit onderzoek heeft als doel deze discussie in Nederland te analyseren en de ontwikkeling in kaart te brengen. De hoofdvraag van dit onderzoek luidt: ‘Wat was de Nederlandse publieke opinie over de annexatie van Duits grondgebied in de periode 1 juli 1944 – mei 1949?’ Deze periodisering is gekozen, omdat de discussie over de annexatiekwestie in juni 1944 op gang kwam en eindigde op 23 april 1949 toen er sprake was van de uiteindelijke toewijzing van Duits grondgebied aan Nederland. Om de publieke opinie te onderzoeken, wordt er in dit onderzoek gebruik gemaakt van de inhoud van een selectie Nederlandse kranten. Eerst volgt nu de historische context van de annexatiekwestie.

In 1943 had de Nederlandse regering in Londen annexatie van een stuk Duits grondgebied al overwogen, maar een meerderheid onder leiding van minister van Financiën Van den Broek was tegen het idee.³ Dit veranderde toen minister van Buitenlandse Zaken Eelco van Kleffens in juli 1944 voor het Amerikaanse politieke tijdschrift *Foreign Affairs* een artikel schreef genaamd ‘If the Nazis Flood Holland’. Van Kleffens schreef dit artikel toen hij hoorde dat de Duitse bezetter 200.000 hectare landbouwgrond in Nederland onder water had laten

---

¹ Friso Wielenga, *West-Duitsland: partner uit noodzaak. Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955* (Amsterdam 1989), 34.

² J.J. van der Wal, *De schade en het herstel: dit rapport vormt het resultaat van een studie, welke in de periode 1 januari – 1 mei 1945 gemeenschappelijk werd gemaakt* (1946), 25.

³ M.D. Bogaarts, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945. De periode van het kabinet-Beel 3 juli 1946 – 7 augustus 1948* (Den Haag 1989), 462-263.

lopen en van plan was dit met het meer grote delen van West-Nederland te doen. De Duitsers deden dit als verdediging tegen een eventuele geallieerde invasie. De gevolgen van deze inundaties waren verwoestend en sommige landbouwgronden, met name in Zeeland, konden door het zilte water pas in 1953 weer worden gebruikt.⁴ Deze gebeurtenis in combinatie met het meedogenloze karakter van de Duitsers zou volgens Van Kleffens kunnen leiden tot ‘de vernietiging van Nederland zoals men het kende’.⁵ Een monetaire vergoeding was volgens de minister niet realistisch, omdat Duitsland was verwoest en Nederland niet het enige land was dat compensatie eiste. Daarom schreef Van Kleffens in 1944 het volgende in *Foreign Affairs*: ‘If Germany’s course of destruction in Holland goes to such lengths that the Dutch people need additional land in order to live, some suitable form of compensations (if territory, then territory minus Germans!) must be found.’⁶ Niet veel later, op 28 oktober 1944, liet de Nederlandse regering aan de hand van een nota aan de geallieerden weten dat Nederland zich het recht voorbehouden hield om na de oorlog delen van Duitsland te annexeren als compensatie voor de door de Duitsers aangerichte schade.⁷

In september 1945 legde Van Kleffens de ministerraad een annexatieplan voor dat ging over ongeveer 10.000 vierkante kilometer, een derde van het Nederlandse oppervlak met daarop meer dan een miljoen inwoners. De ministerraad was niet overtuigd en stelde een staatscommissie aan om te onderzoeken of de annexatie moreel, juridisch, politiek en sociaaleconomisch verantwoord was.⁸ De commissie onder leiding van de voorzitter van de Partij van de Arbeid (PvdA) Koos Vorrink bestond uit negen personen met zeer verschillende politieke achtergronden en bestuurservaring in meerdere overheidsinstanties. Opmerkelijk is dat vier leden in de commissie openlijk voorstander van annexatie waren door hun lidmaatschap van verschillende comités die pleitten voor annexatie. Deze vier personen waren voorzitter van het Centrale Bureau van de Statistiek J. Idenburg, lid van de Centrale Raad van Beroep C. van Nispen tot Sevenaer, voorzitter van de Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel G. Weyer en directeur-generaal van Rijkswaterstaat R. Wentholt.⁹ Het tussenrapport van de commissie dat op 24 september 1945 uitkwam, markeerde een belangrijk

---

⁴ Klemann, H.A.M., *Nederland 1938-1948. Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting* (Amsterdam 2002), 201-202.

⁵ Eelco van Kleffens, ‘If the Nazis Flood Holland’, *Foreign Affairs* 22 (19344), 547.

⁶ Van Kleffens, ‘If the Nazis Flood Holland’, 547.

⁷ Martijn Lak, *Tot elkaar veroordeeld. De Nederlands-Duitse economische en politieke betrekkingen tussen 1945-1957* (Hilversum 2015), 42-43.

⁸ Ducco Hellema, *Nederland in de wereld. De Buitenlandse politiek van Nederland* (Antwerpen 2010), 128.

⁹ Hans Smits, *Landjepik. De Nederlandse annexatie van Duitsland, 1945-1949* (Meppel 2012), 19.

moment in de annexatiekwestie. Een meerderheid van de commissie oordeelde namelijk dat annexatie moreel, politiek en economisch verwerpelijk was en schadelijk voor Nederland. Bovendien vond de commissie het opnemen van zo een grote groep Duitsers bezwaarlijk, maar uitwijzing moreel verwerpelijk.¹⁰ De commissie kwam wel met een alternatief, namelijk een voorstel voor grenscorrecties. De commissie zag een mogelijkheid de oostgrens van Nederland op bepaalde plekken recht te trekken uit staat-, en waterstaatkundige overwegingen en om de verkeerssituatie in sommige grensgebieden te verbeteren. Ook werd er gekeken naar het overnemen van enkele belangrijke economische objecten als mijnen, industrieën en bossen.¹¹ De commissie stelde een annexatie van 5000 vierkante kilometer voor. Dit was een halvering van het gebied dat Van Kleffens oorspronkelijk voor ogen had, maar nog steeds meer dan vijftien procent van het Nederlandse grondgebied.¹² De Nederlandse regering besloot dit plan over te nemen.

In mei 1946 trad een nieuwe regering aan onder de leiding van Louis Beel van de Katholieke Volkspartij (KVP). Deze regering nam ook het advies over van de commissie Vorrink en gaf de opdracht met een concrete uitwerking van de correcties te komen. Eind dat jaar, op 11 november 1946, stuurde de Nederlandse regering zijn annexatie-eisen naar de regeringen van de grote mogendheden. De territoriale claims werden op advies van minister van Buitenlandse Zaken Boetzelaer nogmaals gereduceerd tot ongeveer 1750 vierkante kilometer. Van Boetzelaer zag in dat te grote annexaties zouden leiden tot een verslechtering van de Nederlandse betrekkingen met Duitsland.¹³ De Nederlandse annexatieclaims werden in 1944 nog positief ontvangen door Groot-Brittannië en de Verenigde Staten. Dit zorgde voor het idee dat een annexatie dichtbij was. De redactie van *Trouw* schreef op 6 maart 1945 bijvoorbeeld dat ‘Als men afgaat op hetgeen dat de Engelse minister Attlee deze dagen in het Lagerhuis gezegd heeft, dan zal Nederland straks slechts behoeven te kijken om naar hartenlust Duits grond gebied te annexeren.’¹⁴

In 1946 waren de geallieerden inmiddels ieder de bezetter van een kwart van de Duitse staat. De Britten voelden er weinig voor om winstgevend gebied af te staan aan Nederland en de Duitsers die daar woonachtig waren op te nemen in hun zone. De Verenigde Staten zagen

---

¹⁰ Bogaarts, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945. De periode van het kabinet-Beel*, 464.

¹¹ Smits, *Landjepik*. 20-23.

¹² H.A. Schaper, ‘Het Nederlandse veiligheidsbeleid 1945-1950’, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 96:2 (1981), 297

¹³ Bogaarts, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland*, 462

¹⁴ ‘Annexatie?’, *Trouw*, 06-03-1945.

in elke annexatie een verlies van inkomsten voor heel Duitsland.¹⁵ De oorzaak van deze veranderde houding ten opzichte van de annexaties was dat de geallieerden onderling geen overeenkomst bereikten over de toekomst van Duitsland. Dit werd duidelijk tijdens gesprekken tussen de geallieerden in maart 1947. De Sovjet-Unie ging niet akkoord met de plannen van de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en Frankrijk. De volgende ronde onderhandelingen in Londen in november 1947 markeerden de officiële breuk tussen oost en west.¹⁶ De Britten, Amerikanen en de Fransen zagen vanaf dat moment meer voordelen in het opbouwen van een economisch sterke Duitse staat en Europese eenheid.¹⁷ De Nederlandse annexatie-eisen waren nu niet meer in lijn met de geallieerde visie op de toekomst. Nederland had weinig ruimte om te protesteren tegen deze ontwikkelingen door haar zwakke onderhandelingspositie. Ingaan tegen de Verenigde Staten kon betekenen dat de Marshallhulp werd stilgezet. Bovendien stond Nederland onder grote internationale druk door de oorlog in Indonesië.¹⁸

Op de Zesmogendhedenconferentie in 1948 in Londen werd definitief afgesproken dat West-Duitsland economisch en politiek geïntegreerd zou worden in Europa. Ondanks deze ontwikkeling bleef de Nederlandse delegatie vasthouden aan de eisen.¹⁹ Toen tijdens de tweede fase van de besprekingen de Verenigde Staten de Nederlandse territoriale claims weigerden te behandelen, maakte dit een einde aan alle hoop op grootschalige grenscorrecties.²⁰ Uiteindelijk zouden er in 1949 alsnog grenscorrecties plaatsvinden waarbij 69 vierkante kilometer en 9200 Duitsers bij Nederland werden gevoegd.²¹ Elf jaar later, in 1960, zou Nederland het grondgebied teruggeven aan de Bondsrepubliek in ruil voor 125 miljoen Duitse mark.²²

Kijkend naar de ontwikkeling van de annexatie-eisen en de uitkomst lijkt het alsof de Nederlandse regering na het artikel van Van Kleffens tot het eind vastberaden was de annexatie door te zetten. Dit beeld is niet volledig juist. De naoorlogse regering onder leiding van minister-president Willem Schermerhorn was in tegenstelling tot zijn voorganger in Londen verdeeld over de kwestie. Nieuwe ministers van PvdA als Willem Drees en Hein Vos waren

---

¹⁵ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 66.

¹⁶ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 44; H.A. Schaper, 'Wij willen zelfs niet Mönchen-Gladbach!'. De annexatiekwestie 1945-1949', *Internationale Spectator* 39 (1985), 268.

¹⁷ H.J.G. Beunders & H.H. Selier, *Argwaan en profijt: Nederland en West-Duitsland 1945-1981* (Amsterdam 1983 (Amsterdam 1983)), 15.

¹⁸ Schaper, 'Wij willen zelfs niet Mönchen-Gladbach!', 269-270.

¹⁹ *Ibidem*, 268.

²⁰ Wielenga, *West-Duitsland: partner uit noodzaak*, 42.

²¹ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 67.

²² C. Smit, *Diplomatieke geschiedenis van Nederland, inzonderheid sedert de vestiging van het Koninkrijk* (Den Haag 1950), 466-468.

fel tegen de annexatieplannen.²³ De eerste regeringsverklaring na de bevrijding op 27 juni was dan ook minder vastberaden dan de eisen die Nederland eind 1944 aan de geallieerde stuurden. In een radiotoespraak gericht aan het Nederlandse volk riep Schermerhorn het volk op om een mening te vormen en te oordelen over de annexatie. Hij stelde dat de annexatie een taak was ‘die gedragen of verworpen moest worden door het zedelijk besef en het zakelijk inzicht van ons volk, dat de regering er prijs op stelt te bevorderen’.²⁴ Het Nederlandse volk werd opgeroepen zich actief te mengen in de discussie over een eventuele annexatie.

De annexatiediscussie was eind 1944 al goed op gang gekomen doordat er in Nederland veel anti-Duits sentiment aanwezig was als gevolg van de Hongerwinter en de grootschalige vernielingen door de Duitsers. Deze onvrede gaf een grote impuls aan de ondergrondse pers.²⁵ De toespraak van Schermerhorn zorgde op zijn beurt voor een nog grotere toename in artikelen over de annexatie. Historici Herman Schaper en Frans Duynstee & Jac Bosman stellen dat de annexatiediscussie, op de situatie in Nederlands-Indië na, de meeste aandacht trok van het Nederlandse volk na bevrijding. Melchior Bogaarts, schrijver van een van de edities van *De Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945*, noemt het een ‘pamflettenlawine’.²⁶ Voorgestelde annexaties in deze tijd besloegen tienduizenden vierkante kilometers met daarop meerdere grote Duitse steden als Hannover en Bremen en het Ruhrgebied.²⁷

Opvallend is dat ondanks de oproep van Schermerhorn, de uitgebreide publieke discussie over de annexatie en de enorme betrokkenheid van de kranten bij de kwestie de annexatiediscussie in de literatuur nauwelijks tot niet wordt behandeld. De literatuur beperkt zicht tot de nationale en internationale politieke gebeurtenissen en ontwikkelingen. De belangrijkste werken in dit opzicht zijn *Nederland in de wereld* van Duco Hellema, *Partner uit noodzaak* van Friso Wielenga en het artikel ‘Wij willen zelfs Mönchen-Gladbach niet!’ van Schaper. Alle geven allen eenzelfde nationale en internationale politieke vertelling van de annexatiekwestie. Martijn Lak schijnt met zijn werk *Tot elkaar veroordeeld* meer licht op de economische kant van de naoorlogse periode. De twee edities van de *Parlementaire*

---

²³ F.J.F.M. Duynstee & J. Bosmans, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945. Het kabinet Schermerhorn-Drees 24 juni 1945 – 3 juli 1946* (Amsterdam 1977), 705.

²⁴ H.M. Koningin Wilhelmina en Willem Schermerhorn, *Herstel en vernieuwing: radiotoespraken van H.M. Koningin Wilhelmina en W. Schermerhorn op 27 juni 1945* (Rotterdam 1945), 9.

²⁵ Schaper, ‘Wij willen zelfs niet Mönchen-Gladbach!’, 261.; Wielenga, *West-Duitsland*, 34.

²⁶ Schaper, ‘Wij willen zelfs niet Mönchen-Gladbach!’, 261.; Duynstee & Bosmans, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945. Het kabinet Schermerhorn-Drees*, 695.; Bogaarts, *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945. De periode van het kabinet-Beel*, 463.

²⁷ Hans Daalder, *Gedreven en Behoedzaam. Willem Drees 1886-1988* (Amsterdam 2003), 357-359.; Friso Wielenga, *Van vijand tot bondgenoot. Nederland en Duitsland na 1945* (Amsterdam 1999), 19-22

Geschiedenis van Nederland na 1945 van respectievelijk Frans Duynstee & Jac Bosmans en Melchior Bogaarts geven gedetailleerd inzicht in de nationale politieke ontwikkelingen rondom de annexatie. Geen van deze werken geven inzicht in de discussie die in Nederland werd gevoerd en in de verschillende gebruikte argumenten en standpunten. De enige discussies over de annexatie die de revue passeren zijn de debatten in de Eerste en Tweede Kamer in 1949 als de grenscorrecties worden besproken. In 1949 was de annexatiediscussie al bijna vijf jaar bezig. De verschillende standpunten en argumenten hebben in deze periode al bepaalde ontwikkelingen doorgemaakt die de literatuur niet laat zien. Bovendien is een discussie in het parlement niet gelijk aan een publieke discussie. Hans Smits komt met zijn werk *Landjepik* het meest in de buurt van een analyse van de publieke opinie. Smits analyseert de verschillende brochures die na de bevrijding werden gepubliceerd over de annexatie. Deze brochures waren afkomstig van bepaalde comités die zich bezighielden met annexatie en bestonden voornamelijk uit vooraanstaande personen uit het bedrijfsleven, de universitaire wereld en de hoge ambtenarij.²⁸ Smits' analyse mist echter een rode draad en een duidelijk doel. Bovendien waren deze brochures niet wijdverspreid en zijn ze daarom geen goede afspiegeling van de publieke opinie.

Zowel de inhoud van deze discussie als de publieke opinie ten opzichte van de annexatie zijn hierdoor onbekend. Dit terwijl de Nederlandse publieke opinie over de annexatie destijds door de regering als belangrijk werd gezien. Het beeld over de annexatiekwestie in de huidige literatuur is daardoor niet compleet. Dit onderzoek analyseert de Nederlandse publieke opinie ten opzichte van de annexatie. Hierdoor worden de verschillende gebruikte standpunten en argumenten duidelijk en wordt de huidige literatuur zowel genuanceerd als aangevuld. Dit onderzoek biedt hiermee inzicht in de inhoud van de annexatiediscussie waardoor men beter kan begrijpen wat de beweegredenen waren van de betrokkenen en wat voor soort argumenten er werden gebruikt. Om de annexatiediscussie overzichtelijk te maken gebruikt dit onderzoek een thematische indeling waarin de verschillende argumenten worden ingedeeld.

De indeling van dit onderzoek is als volgt. Hoofdstuk 1 gaat in op de methode van dit onderzoek. Eerst wordt de theorie over publieke opinie en over onderzoek naar publieke opinie uiteengezet. Verder zal ik toelichten hoe ik tot de uiteindelijke verzameling krantenartikelen ben gekomen en welke keuzes daaraan vooraf gingen. Bovendien kijk ik naar hoe de verzameling krantenartikelen is verdeeld en of er bepaalde kranten ontbreken. Hoofdstuk 2

---

²⁸ Schaper, 'Wij willen zelfs niet Mönchen-Gladbach!', 262.

vormt de kern van dit onderzoek, namelijk de analyse van de krantenartikelen en de uiteenzetting van de annexatiediscussie. Hoe dit in zijn werk gaat, wordt aan het begin van het hoofdstuk uitgelegd. Het laatste hoofdstuk is de conclusie waar de onderzoeksresultaten uit het hoofdstuk daarvoor worden samengevat en besproken. Tevens wordt er ingegaan op de mogelijkheden voor toekomstig onderzoek binnen dit onderwerp.

Hoofdstuk 1: Theoretisch kader

In dit hoofdstuk ga ik in op de theorie over publieke opinie en de methode van dit onderzoek. Eerst behandel ik het concept publieke opinie en hoe dit kan worden afgeleid van krantenbronnen. Verder licht ik toe welke kranten er in dit onderzoek zijn gebruikt en hoe ik tot deze verzameling kranten ben gekomen. Ik sluit af met een algehele beschouwing van de gebruikte verzameling kranten en kijk of er bepaalde kranten ontbreken, opvallende verschillen zijn tussen periodes waarin de kranten zijn gepubliceerd en naar de verschillen tussen nationale, regionale en lokale kranten.

1.1 Definitie en operationalisering

Publieke opinie is een term die veelvuldig wordt gebruikt in wetenschappelijk onderzoek door meerdere wetenschappelijke disciplines. Dit heeft als gevolg dat er een breed scala aan onderzoekers met verschillende achtergronden ook verschillende aannames, doelen, methoden en definities hanteren. Hierdoor kan de inhoud van de term publieke opinie in het wetenschappelijke debat verschillen en onduidelijk zijn.²⁹ Daarnaast heeft de term ook verschillende betekenissen gehad in de geschiedenis. Begin 20ste eeuw werd publieke opinie gezien als een ‘collectief, supra individueel product’ dat meer was dan slechts een verzameling individuele meningen. Met de opkomst van kwantitatief onderzoek naar publieke opinie door middel van enquêtes ligt de nadruk nu meer op publieke opinie als een optelsom van meningen.³⁰ Publieke opinie wordt in dit onderzoek als volgt gedefinieerd:

De publieke opinie over een onderwerp is de verzameling van meningen over dat onderwerp binnen een publiek, die tot uitdrukking zijn gekomen in communicatie en/of die aan dat publiek worden toegeschreven door afzonderlijke leden van dat publiek.³¹

Dit onderzoek hanteert deze definitie, omdat hij operationeel is en duidelijk maakt hoe publieke opinie kan worden afgeleid uit kranten. In dit onderzoek wordt de publieke opinie in Nederland over de annexatiediscussie uiteengezet en dus is er sprake van een verzameling van meningen binnen een publiek. Bovendien kwamen deze meningen over de annexatie tot uitdrukking in communicatie, in dit geval kranten. Het laatste deel van de definitie gaat over leden van een

---

²⁹ Glynn, C.J., Herbst, S., O’Keefe, G.J., Shapiro, R.Y. & Lindeman, M., *Public Opinion* (Oxford 2004), 17.

³⁰ Vincent Price, *Public Opinion* (Londen 1992), 22-23.

³¹ De Boer, C., Hart, H. ‘t, *Publieke Opinie* (Utrecht 2007), 49.

publiek die aan anderen een mening toeschrijven. Dit kunnen leden zijn uit de eigen groep of andere groepen. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat er door voorstanders generalisaties worden gemaakt over meerdere tegenstanders. De voorstanders gaan ervan uit dat de andere tegenstanders hetzelfde standpunt innemen, maar baseren dit slechts op de opvattingen van één persoon of een kleinere groep. Door de verschillende meningen en argumenten in de kranten over de annexatie te analyseren kan de Nederlandse publieke opinie ten opzichte van de annexatie worden onderzocht.

De vraag is dan in hoeverre de verschillende meningen in de krantenartikelen over de annexatie representatief zijn voor de Nederlandse bevolking. Hiervoor kijk ik naar de band tussen kranten en lezers veronderstelt door mediahistoricus Frank van Vree. Van Vree stelt dat het engagement van kranten in deze periode het sterkst naar voren kwam in artikelen over nationale gebeurtenissen. In veel redactionele commentaren en opiniestukken werd de lezer gevraagd of opgeroepen iets te doen. Dit kon meerdere dingen inhouden. Bijvoorbeeld het stemmen op een bepaalde partij, het aansluiten bij bepaalde acties of het overtuigen van anderen van een bepaald standpunt. Van Vree schrijft dat er dus niet slechts sprake was van informatieve beschouwingen vanuit de redactie en een passieve band met de lezers, maar dat de redacties hun achterban actief probeerden te overtuigen en te mobiliseren.³² Dit noemt hij *persuasive communication*. Kranten fungeerde als organisatiebladen en als ‘communicatiekanaal naar de achterban en als spreekbuis’ van de lezers en bovendien probeerden de redacties consensus in binnen hun lezers te creëren.³³ Dit verband tussen krant en lezer stelt dat de inhoud van krantenartikelen in deze periode voor een zeer groot deel representatief was voor de opvattingen van de lezers. Uiteraard zijn de krantenartikelen nooit volledig representatief en daarom moet er voorzichtig worden omgegaan met generalisaties.

De Tweede Wereldoorlog en de bezetting waren in veel opzichten een onderbreking van het normale leven in Nederland. De Duitsers hanteerden tijdens de bezetting bepaalde richtlijnen voor de inhoud van kranten waardoor er geen volledige persvrijheid bestond. De eventuele annexatie van Duits grondgebied als Duitsland de oorlog zou verliezen was zeker een onderwerp dat niet aan deze richtlijnen voldeed. Het is toch mogelijk de annexatiediscussie tijdens de oorlogsjaren te analyseren aangezien er richting het einde van de bezetting een zeer omvangrijke ondergrondse pers bestond die als spreekbuis diende voor bepaalde

---

³² Frank van Vree, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1930-1939. Een studie over de vorming van de publieke opinie* (Groningen 1989), 191

³³ *Ibidem*, 184, 217-218.

bevolkingsgroepen en zich bezighield met nationale vraagstukken en de toekomst van Nederland.³⁴

1.2 Kranteselectie

De geanalyseerde krantenartikelen in dit onderzoek zijn afkomstig uit de krantendatabase Delpher. Dit is een gratis online krantendatabase ontwikkeld door de Koninklijke Bibliotheek waarin kranten van 1810 tot nu zijn gedigitaliseerd. Voor dit onderzoek was het belangrijk een brede selectie aan kranten te analyseren om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen van de verschillende standpunten binnen de annexatiediscussie. De term annexatie werd niet vaak wordt gebruikt in andere context, waardoor er weinig aanvullende zoektermen nodig waren. Wel werd er veel geschreven over andere annexaties in Europa, met name de eventuele annexatie van een deel van Polen door de Sovjet-Unie. Om die artikelen eruit te filteren, zijn de zoektermen ‘Nederland’ en Duits* toegevoegd. De uiteindelijke zoekopdracht was [annexatie EN Duits* EN Nederland].³⁵

De mogelijke parameters bij een zoekopdracht in Delpher zijn de periode waarin de kranten verschenen, het soort bericht en het verspreidingsgebied. De gehanteerde periode is 1 juli 1944 tot en met 31 december 1949, er is geen waarde toegekend aan het soort bericht en qua verspreidingsgebied is gekozen voor landelijk en regionaal/lokaal. Deze zoektermen met de bijbehorende parameters gaven 2161 resultaten op Delpher. Uit de 2161 krantenartikelen is een selectie gemaakt van 239 krantenartikelen die relevant zijn voor dit onderzoek. Deze artikelen zijn geselecteerd, omdat ze argumenten voor of tegen annexatie behandelden of reageerden op andere argumenten. 234 krantenartikelen zijn gedrukt na de bevrijding in tegenstelling tot 55 tijdens de bezetting. 130 krantenartikelen zijn gepubliceerd in regionale of lokale kranten en 109 in nationale kranten.

Kijkend naar deze verdelingen is de verhouding tussen krantenartikelen die tijdens en na de bevrijding zijn gedrukt erg scheef. Hiervoor zijn meerdere verklaringen. Ten eerste is de periode waarin de annexatiediscussie werd gevoerd tijdens de bezetting nog geen jaar en de periode na de bevrijding vier jaar. Ten tweede was er tijdens de bezetting grote papierschaarste in Nederland. De oplages van alle kranten waren aan de lage kant, maar zeker voor illegale

---

³⁴ Jan Driever, J. Brauer, *Perszuivering. De Nederlandse pers 1944-1951* (Weesp 1986), 22.; Hans van den Heuvel, *Het Vrije woord: De illegale pers in Nederland, 1940-1945* (Den Haag 1990), 139.

³⁵ Een * achter een zoekterm betekent dat alle vervoegingen van het woord worden meegenomen door de zoekmachine.

kranten was het niet eenvoudig om aan papier te komen.³⁶ Doordat de oplages laag waren, is het de vraag in hoeverre de opvattingen in de krantenartikelen verspreid waren onder de Nederlandse bevolking. Hierdoor moet er voorzichtig worden omgegaan met generalisaties over opvattingen tijdens bezettingstijd.

Een andere kanttekening bij de selectie kranten is dat Delpher niet alle kranten digitaliseert. De belangrijkste kranten die hierdoor in dit onderzoek ontbreken, zijn de Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC) en het Algemeen Dagblad (AD). De afwezigheid van de liberale NRC wordt deels opgevangen doordat het liberale Algemeen Handelsblad wel is gedigitaliseerd. Verder schikte de NRC zich tijdens de bezetting zoveel mogelijk naar de wensen van de bezetter, waardoor de krant tijdens de bezetting geen uitspraken over de annexatie kon doen.³⁷ Het ontbreken van het AD is een groter gemis aangezien dit een grote vooraanstaande krant was in Nederland die niet gebonden was aan een zuil of richting. Een andere, soortgelijke krant was De Telegraaf, maar die zou pas in 1949 mogen verschijnen toen Nederland al grondgebied van Duitsland had overgenomen.³⁸ De neutrale artikelen in het Algemeen Dagblad hadden een unieke bijdrage kunnen leveren aan dit onderzoek. Het ontbreken van deze artikelen is dan ook een duidelijke tekortkoming.

---

³⁶ Schaper, 'Wij willen zelfs niet Mönchen-Gladbach!', 262.

³⁷ Huub Wijffjes en Frank Harbers (eds.), *De krant: een cultuurgeschiedenis* (Amsterdam 2018), 217.

³⁸ Mariëtte Wolf, *Het Geheim van De Telegraaf: Geschiedenis van een krant* (Amsterdam 2009), 333.

Hoofdstuk 2: De annexatiediscussie

In dit hoofdstuk zet ik de annexatiediscussie in Nederland tijdens de periode 1944 – 1949 uiteen. Ik heb zeven uitputtende categorieën vastgesteld waar alle verschillende argumenten voor en tegen de annexatie kunnen worden ondergebracht. Deze categorieën zijn: economische, revanchistische, veiligheids-, demografische, machts-, historisch-culturele en militaire argumenten. Binnen elke categorie waren er zowel argumenten voor als tegen de annexatie. Alle categorieën worden in dit hoofdstuk een voor een behandeld.

Bij dit hoofdstuk wil ik een aantal kanttekeningen plaatsen. Ten eerste behandelt dit hoofdstuk alle verschillende soorten argumenten die iets toevoegde aan de kern van het debat. De kern van het debat gaat over de redenen voor Nederland om wel of niet Duitse grond te annexeren. Dit betekent dat andere artikelen en opmerkingen over bijvoorbeeld de annexatiediscussie in het algemeen achterwege zijn gelaten. Ten tweede komt het bij sommige categorieën voor dat de argumenten van een kamp voornamelijk een reactie waren op het andere kamp. In dat geval is ervoor gekozen om de reactie als tweede te behandelen om de logica en de leesbaarheid van het hoofdstuk te waarborgen. Dit is aangegeven bij de categorieën waar dit van toepassing is. Om de publieke opinie per categorie te analyseren worden er aan het eind van elke categorie drie vragen gesteld:

1. Is er een lijn te ontdekken in het gebruik van specifieke argumenten door bepaalde kranten?
2. Is er sprake van een ontwikkeling van de gebruikte argumenten binnen de categorie?
3. Zijn er overige opvallende zaken uniek aan de argumenten in deze categorie?

2.1 Economische argumenten

De economische argumenten waren de argumenten waarmee minister Van Kleffens de annexatiediscussie in 1944 was begonnen met de publicatie van zijn artikel. De Duitsers hadden tijdens de bezetting van Nederland enorme schade aangericht en deze moest na de oorlog op hen worden verhaald. Met name richting het einde van de bezetting was er sprake van grootschalige vernielingen van de infrastructuur en van verscheping van Nederlandse goederen naar Duitsland. De inundaties van grote delen van Zeeland en Zuid-Holland waren voor Van Kleffens de aanleiding om zijn artikel te schrijven.

Door het artikel van Van Kleffens bestond er bij de voorstanders van annexatie geen twijfel dat Duitsland niet in staat was Nederland te compenseren met goederen of geld. Compensatie in grond was volgens hen de enige manier. Zelfs tijdens de bezetting stond dit voor velen al vast, ook al was er nog geen totaalplaatje van de schade en de mogelijkheden van Duitsland om deze te vergoeden. In een hoofdartikel van de redactie van de socialistische verzetskrant *Vrij Nederland* op 5 december 1944 stond dat Duitsland hoe dan ook geen krediet meer had, dat het Duitse productieapparaat was verwoest en de voorraden waren opgebruikt. De redactie stelde de retorische vraag welk goed Duitsland nog bezat dat betrekkelijk weinig van de oorlog had geleden. Voor de redactie was een compensatie door afstand van grond de enige oplossing.³⁹ Zo schreef de redactie van de katholieke verzetskrant *Christofoor* dat Duitsland Nederland wel door middel van grond moest compenseren, want ‘is het verslagen, dan zijn er van een kale kikker geen veren te plukken’.⁴⁰ Een uitspraak die ook door andere kranten werd overgenomen.⁴¹ Ook na de bevrijding bleef dit argument terugkomen. Op 6 november 1946 stond er in een redactioneel hoofdartikel van de protestantse, conservatieve krant *Trouw* dat Duitsland verplicht was de aangerichte schade te vergoeden. Als dit niet of slechts deels met herstelleveranties mogelijk was, dan was het ‘volkomen vanzelfsprekend dat Duitsland zijn schuld kwijt [kon schelden] door overdracht van grondgebied in soevereiniteit en ook in eigendom’.⁴²

In veel bladen die voorstander waren van de annexatie kwam de redenatie van Van Kleffens in eerste instantie vrijwel letterlijk terug. Op 15 juli 1944 reageerde de redactie van *Christofoor* direct op het artikel van Van Kleffens. Ze schreef dat Duitse grond voor Nederland het belangrijkste was waarmee Duitsland zijn schuld kon verminderen. Deze vorm van compensatie moest ‘ernstig’ worden overwogen na de grootschalige inundaties in Nederland.⁴³ Niet veel later schreef de redactie van de socialistische verzetskrant *Je Maintiendrai* in lijn met *Christofoor* dat ‘Nederland grond verloren [had], door de schuld van de Duitser alléén’. Het lag dus voor de hand dat Duitsland dit verlies aan grond zou compenseren met haar eigen grond.⁴⁴ Vlak na de bevrijding stelde de redactie van het *Dagblad voor Noord-Limburg* dat het hier ging om ‘Grond tegen grond’. De Duitsers hadden door middel van inundaties Nederlandse

---

³⁹ ‘De financieel-economische zijde van de annexatie’, *Vrij Nederland*, 05-12-1944.

⁴⁰ ‘Oost-Nederland en West-Duitsland’, *Christofoor*, 15-12-1944.

⁴¹ ‘Annexatie’, *Nieuwe Apeldoornsche Courant*, 16-02-1946; ‘De rekening wordt gepresenteerd’, *Arnhemse Courant*, 06-11-1946.

⁴² ‘Het annexatie-plan’, *Trouw*, 06-11-1946.

⁴³ ‘Oostgrens is militaire noodzaak’, *Christofoor*, 15-07-1944.

⁴⁴ ‘Annexatie van Duits gebied. Mogelijkheid blijve open’, *Je Maintiendrai*, 01-11-1944.

cultuurgrond verloren doen gaan en de compensatie daarvan kon slechts in nieuwe cultuurgrond geschieden. Als Nederland toch ging annexeren om de inundatieschade te vergoeden, stelde de redactie voor om de annexatie te gebruiken als compensatie voor alle geleden schade. Annexatie was namelijk een van de ‘de zekerste middelen om ... een gedeelte van onze ontzagelijke algemene schade vergoed te krijgen’.⁴⁵ De redactie van het *Dagblad voor Noord-Limburg* was niet de eerste partij die van mening was dat een annexatie meer kon zijn dan alleen compensatie voor de inundatieschade, maar deze passage is typerend voor hoe er in Nederland steeds vaker naar annexatie werd gekeken. De inundaties die de aanleiding waren voor de annexatiediscussie werden tijdens de annexatiediscussie steeds minder aangehaald en het ging meer om compensatie voor alle geleden oorlogsschade.

Al tijdens de bezetting werd een annexatie als compensatie voor alle schade geopperd. Op 30 juli 1944 schreef een onbekende in de geïllustreerde versie van *Vrij Nederland* dat Duitsland de gestolen goederen moest teruggeven aan Nederland, ‘hetzij in den vorm van grensgebieden (waardevolle grond en gebouwen en fabrieken), waaruit de Duitsers zullen moeten vertrekken en bovendien door een grote confiscatie van het particuliere Duitse kapitaal in den vorm van goederen, effecten enz.’.⁴⁶ Het ging hier om het volledige financiële onrecht dat Nederland was aangedaan. In ruil daarvoor mocht Nederland ook aanspraak maken op fabrieken, gebouwen en goederen die op de Duitse grond aanwezig waren. Als reactie op protest vanuit de tegenstanders dat een annexatie als compensatie voor alle schade veroveringszucht was, schreef de redactie van het verzetsblad van *De Nieuwe Amsterdammer* dat een annexatie daar niets mee te maken had. Het ging enkel om ‘de wil tot herstel van Nederland’. En om die redenen moest er ‘grondgebied incl. grondstofgebieden voor nu en later’ worden geannexeerd.⁴⁷

Toen Nederland in mei 1946 overstapte van annexatie naar grenscorrecties kwam de focus van de economische argumenten nog meer te liggen op het overnemen van mijnen en olievelden in de plaats van alleen grondgebied. Ondanks dat het idee oorspronkelijk bedoeld was de waterstaatkundige, staatkundige en verkeerssituatie te verbeteren, maakte de regering geen geheim van de economische motieven. Ook de kranten behandelden dit economische aspect van de nieuwe koers van de Nederlandse regering. Zo schreef een hoofdredacteur van de *Leeuwarder Koerier* op 21 oktober 1946 dat de deze ‘grenscorrecties’ ons ook wel enig

---

⁴⁵ ‘Grond tegen grond’, *Dagblad van Noord-Limburg*, 24-05-1945.

⁴⁶ ‘Herstel financieel onrecht’, *Geïllustreerd Vrij Nederland*, 30-07-1944.

⁴⁷ ‘Annexatie’, *De Nieuwe Amsterdammer*, 03-11-1944.

economische voordeel zouden opleveren.⁴⁸ Voor de redactie van de *Arnhemsche Courant* was het duidelijk dat de grenscorrectie was gebaseerd op etnologische en geografische gronden, maar dat ‘het verlangen naar gebiedsuitbreiding althans ten dele wordt gemotiveerd door economische behoeften’.⁴⁹ De redactie stelde dat de verlangens uitgingen naar een oliegebied rondom de Drentse plaats Schoonebeek, het grote Duitse Reichswald zou als houtreservaat voor Nederland kunnen dienen en tenslotte was er nog het mijnndistrict Oost-Limburg ‘waar nog wel het een en ander aan de grenzen te verbeteren valt’.⁵⁰ De Nederlandse grenzen moesten aangepast worden daar waar het Nederland ook economische voordelen zou opleveren. Dit ging uiteraard ten koste van de Duits economie. Opvallend was dat deze correcties alleen zouden uitpakken in het voordeel van Nederland. Dat alleen Nederland zou profiteren van de grenswijzigingen zagen de Britten niet als een objectieve correctie. Dit zou tijdens de onderhandelingen over de uiteindelijke grenscorrecties bij de Britten leiden tot grote frustratie ten opzichte van de Nederlandse delegatie.⁵¹

Voor de voorstanders van een annexatie om economische redenen was het van belang dat de Duitse bevolking uit het te annexeren gebied vertrok. De redactie van *Vrij Nederland* stelde in 1944 al dat het moest gaan om ‘grondgebied zonder de daarop wonende Duitsers’.⁵² De voorzitter van een comité voor annexatie, het Comité voor de Uitvoering, hield 27 mei een toespraak waarin hij stelde dat ‘het bedoelde gebied geheel van Duitsers gezuiverd [zou] moeten worden’.⁵³ De reden hiervoor was dat de Duitse grond alleen waardevol was als de grond door Nederlanders zelf werd bebouwd. Nederland moest ‘vrije beschikking’ krijgen over de Duitse grond en dus moest hij ‘schoon worden opgeleverd’.⁵⁴ Tot dusver de economische argumenten voor een Nederlandse annexatie.

De argumenten tegen de annexatie waren gebaseerd op het feit dat annexatie simpelweg niet de juiste oplossing was als het ging om compensatie voor de oorlogsschade. Ten eerste was het niet juist om een gebied permanent te annexeren als compensatie voor tijdelijke schade. Dit werd al vroeg tijdens de discussie aangehaald door de redactie van het Goudse verzetsblad *De Vrije Gedachte*. De redactie deelde de opvatting dat Duitsland de schade die door de

---

⁴⁸ ‘Bescheiden aanspraken’, *Leeuwarder Koerier*, 21-10-1946.

⁴⁹ ‘Overeenstemming in ons kabinet over grenscorrecties’, *Arnhemsche Courant*, 21-10-1946.

⁵⁰ ‘Annexatie’, *Arnhemsche Courant*, 18-10-1946.

⁵¹ Schaper, ‘Wij willen zelfs niet Mönchen-Gladbach’, 269.

⁵² ‘De financieel-economische zijde van de annexatie’, *Vrij Nederland*, 05-12-1944.

⁵³ ‘Annexatie Duits gebied’, *Het Vrije Volk: democratisch-socialistisch dagblad*, 28-05-1945; ‘Welk Duits gebied moet Nederland annexeren?’, *Ons Noorden: dagblad voor de Noordelijke provinciën*, 28-05-1945.

⁵⁴ ‘Annexatie als herstelbetaling’, *Je Maintiendrai, Vrij Nederland, Christoffor*, 19-05-1945.

inundaties was ontstaan moest compenseren, maar dat ‘deze schade slechts van tijdelijke aard’ was. Een annexatie van Duits grondgebied als compensatie voor tijdelijke inundatieschade vond de redactie ‘naïef’ en ‘wat te veel geëist’.⁵⁵ De redactie van het Amsterdamse verzetsblad *Onder de Loupe* sloot zich hierbij aan en stelde dat verwoesting door inundaties en overstromingen of door oorlogsgeweld geen doorslaggevende argumenten waren voor annexatie. Deze schade was namelijk tijdelijk en de geïnundeerde gebieden zouden na vijf jaar weer productief zijn.⁵⁶ Ook *Het Parool* constateerde dat een permanente annexatie als compensatie voor tijdelijke schade niet het meest voor de hand liggend was. De redactie was van mening dat de annexatie zelf dan ook van tijdelijke aard moest zijn.⁵⁷ Na de bevrijding zou dit argument minder vaak voorkomen in kranten. De redactie van socialistische dagblad *Het Vrije Volk* schreef op 24 juli 1945 dat de Wieringermeerpolder en Zeeland, beide door de Duitsers geïnundeerde gebieden, ‘inmiddels allang weer rijke oogsten draaiden’.⁵⁸ Naarmate de nadruk van een grootschalige annexatie van landbouwgrond steeds meer verschoof naar grenscorrecties en andere economische aanwinsten, werd dit argument minder relevant.

In de tweede plaats waren de tegenargumenten gebaseerd op het idee dat een annexatie niet de juiste vorm van compensatie kon zijn, omdat de het Duitse grondgebied niet winstgevend was. Het was niet realistisch dat Nederland veel voordeel had bij een gebied dat door de oorlog was verwoest en eerst moest worden hersteld. Dit kostte enorm veel kapitaal en mankracht dat beter aan de wederopbouw van Nederland kon worden besteed. De redactie van het verzetsblad *Ons Verzet* dat werd uitgegeven in Amsterdam, Den Haag en Utrecht schreef op 17 februari 1945 dat Nederland niet blij moest zijn met een vooruitzicht van een annexatie, omdat Nederland dan een gebied ontving dat ‘geheel uitgemergeld’ was.⁵⁹ De redactie van *Trouw* sloot zich hierbij aan en vroeg zich af hoe men uit een ‘dergelijke ruïne’ datgene kon halen waar Nederland recht op had.⁶⁰ De redactie van *Het Parool* stelde dat de gebieden zo zwaar waren geteisterd dat ze voorlopig niet of heel weinig zouden kunnen produceren.⁶¹ Een schadevergoeding die begint te werken als de schade hersteld is of pas lang daarna was niet doeltreffend, aldus de redactie van *Het Vrije Volk*.⁶² Ook toen er sprake was van grenscorrecties

---

⁵⁵ ‘Het vraagstuk der annexatie’, *De Vrije Gedachte*, 02-08-1944.

⁵⁶ ‘Uitbreiding van Nederlands Grondgebied’, *Onder de Loupe*, 04-12-1944.

⁵⁷ ‘Politieke consequenties van de annexatie’, *Het Parool*, 01-06-1945.

⁵⁸ ‘Annexatie III’, *Het Vrije Volk*, 24-07-1945.

⁵⁹ ‘Nogmaals iets over annexatie’, *Ons Verzet*, 17-02-1945.

⁶⁰ ‘Een groter Nederland’, *Trouw*, 28-05-1945.

⁶¹ ‘Politieke consequenties van de annexatie’, *Het Parool*, 01-06-1945.

⁶² ‘Annexatie III’, *Het Vrij Volk*, 24-07-1945.

zag bijvoorbeeld de redactie van de communistische krant *De Waarheid*, die fel tegenstander was, nog steeds geen voordelen. Het aanhechten van ‘enkele lapjes woest of verwoest Duits grondgebied’ zou veel geld en arbeid kosten. De redactie zag in de grenscorrecties in plaats van een herstelbetaling van Duitsland aan Nederland eerder een herstelbetaling van Nederland aan Duitsland, omdat Nederland veel in het gebied moest investeren.⁶³

Het derde grote economische tegenargument was dat er gestreefd moest worden naar het opbouwen van Duitsland en van de economische betrekkingen tussen Nederland en Duitsland. Een annexatie zou Duitsland verzwakken en de betrekkingen met de oosterbuur in gevaar brengen. Nederland had meer aan goede economische betrekkingen met Duitsland en bovendien zou alleen een gezond Duitsland Nederland financieel kunnen compenseren. Op 5 december 1944 stond er in het Utrechtse verzetsblad *De Baanbreker* een ingezonden brief van een onbekend persoon. Deze persoon schreef dat Nederland met geen ander land dan Duitsland handelsbetrekkingen hadden ‘tot zo een belangrijk percentage’. Voor het herstel van ‘ons economische leven’ had Nederland er alle belang bij dat de productiviteit van Duitsland niet voorgoed werd verstoord.⁶⁴ Na de bevrijding en met name richting het einde van de annexatiediscussie werd dit argument belangrijker door de veranderde houding ten opzichte van Duitsland en de nieuwe rol die het door de geallieerden kreeg toebedeeld. Volgens een artikel van de redactie van *Trouw* uit juni 1945 was de ‘Nederlandse voorspoed bijna geheel te danken aan Duitsland’. Een verarmd en geruïneerd Duitsland zou het hersteld van Nederland vertragen.⁶⁵ Ook de redactie van *Het Parool* sloot zich hierbij aan. ‘De enige kans op schadevergoeding ligt in een welvarend Duitsland, in een verenigd Europa’.⁶⁶ In een redactioneel hoofdartikel in de *Helmondsche Courant* werd ook openlijk de vraag gesteld ‘of het wel een Nederlands belang is Duitsland economisch te vernietigen?’.⁶⁷ Het *Overijsselsch Dagblad*, dat de grenscorrecties in het verleden had verdedigd, moest bevestigend antwoorden op de vraag ‘of wij niet voor alles belang hebben bij een economisch herstel van Duitsland’.⁶⁸ Nadat de grenscorrecties in 1949 waren toegezegd vatte de redactie van het *Nieuwsblad van Friesland* beknopt samen waarom de focus verschoof van annexatie naar samenwerking:

---

⁶³ ‘Grens-correcties’, *De Waarheid*, 23-10-1946.

⁶⁴ ‘Annexatie van Duits grondgebied’, *De Baanbreker*, 05-12-1944.

⁶⁵ ‘De economische reconstructie en annexatie’, *Trouw*, 09-06-1945.

⁶⁶ ‘Annexatie, ja of neen?’, *Het Parool*, 27-07-1945.

⁶⁷ ‘Annexatie zonder Duitsers praktisch uitgesloten’, *Helmondsche Courant*, 30-10-1945

⁶⁸ ‘Het probleem Duitsland’, *Overijsselsch Dagblad*, 09-06-1948.

De oorspronkelijke opvatting, dat deze onschadelijkmaking het best verzekerd zou worden door verregaande de-industrialisering en de-agrarisering van Duitsland, maakte echter na de oorlog geleidelijk plaats voor het inzicht, dat voor de economische en politieke toekomst van Europa, de inschakeling van een gezond Duitsland onontbeerlijk was.⁶⁹

In eerste instantie richtten de geallieerden zich namelijk op het voorkomen van toekomstige agressie uit Duitsland. Ze wilden dit bereiken door Duitsland te ontwapenen en de oorlogsindustrie te ontmantelen. Doordat de houding ten opzichte van Duitsland veranderde, was het ontmantelen van een groot deel van de Duitse industrie niet meer in lijn met de geallieerde strategie.⁷⁰ Bovendien zorgde de annexatie-eisen voor spanningen binnen het westerse blok, maar er moest juist worden samengewerkt door de westerse landen. De Verenigde Staten wensten geen spanningen binnen ‘de blokprovincies’.⁷¹ Het uitblijven van de annexatie en de moeizame onderhandelingen over de grenscorrecties zorgden voor teleurstelling bij de voorstanders. De redactie van het *Overijsselsch Dagblad* schreef op 22 juni 1948 dat er geen twijfel over bestond dat het psychologische moment voor een annexatie reeds voorbij was.⁷² Ook de redactie van *Trouw* was zeer teleurgesteld en schreef in het artikel ‘Een stuiver voor een tientje’ dat ‘de berg een muis [had] gebaard’.⁷³

Kijkend naar de economische voor- en tegenargumenten in de verschillende kranten vallen een aantal zaken op. Ten eerste zijn deze argumenten verspreid over meerdere kranten. Zowel grote landelijke kranten als kleinere regionale kranten behandelen de economische argumenten voor en tegen annexatie. Sommigen kranten als *De Waarheid* en *Het Vrije Volk* waren consistent tegen. Andere kranten als *Je Maintiendrai*, *Vrij Nederland* en de provinciale kranten uit Limburg waren consistent voor. De redactie van *Trouw* droeg zowel argumenten voor als tegen aan.

Ten tweede is er een duidelijke ontwikkeling in de economische argumenten zichtbaar. De voorstanders waren aan het begin heilig overtuigd van het idee dat meer grond de oplossing was voor het herstel van Nederland. Naarmate de discussie vorderde en de grenscorrecties hun intrede deden, veranderden de argumenten. Grondgebied was niet meer het belangrijkste, maar

---

⁶⁹ ‘135km2 Duits gebied komt aan het Westen’ *Nieuwsblad van Friesland*, 28-03-1949.

⁷⁰ Wielenga, *West-Duitsland*, 39-41.

⁷¹ H.J.G. Beunders & H.H. Selier, *Argwaan en profijt: Nederland en West-Duitsland 1945-1951* (Amsterdam 1983), 16.

⁷² ‘Het goede moment is voorbij’, *Overijsselsch Dagblad*, 22-06-1948.

⁷³ ‘Een stuiver voor een gouden tientje’, *Trouw*, 28-03-1949.

economische interessante zaken als olievelden, mijnen, rivieren etc. zouden Nederland er bovenop helpen. Er werd weinig tot niet vastgehouden aan de economische waarde van de grond. Dit kan komen doordat een grootschalige annexatie niet meer mogelijk was of doordat de voorstanders meer voordelen zagen in het overnemen van kleinere, economische zaken van Duitsland. De tegenstanders wilden Duitsland niet verzwakken en de betrekkingen met Duitsland niet verstoren, maar de correcties waren in hun ogen een beter alternatief dan annexatie van veel grondgebied. De kans dat mijnen en olievelden snel en concreet economisch voordeel opleverden was groter. De voor- en tegenstanders kwamen door de grenscorrecties dan ook meer tot elkaar. De internationale politieke ontwikkelingen, met name de breuk met de Sovjet-Unie, zorgden er echter voor dat de twee kampen weer uiteen werden gedreven. Er moest worden samengewerkt met Duitsland en Duitsland moest er economisch bovenop komen. Vanaf dat moment waren grenscorrecties voor de tegenstanders van annexatie ook geen optie meer.

2.2 Vergeldingsargumenten

De annexatiediscussie ontstond uit het idee dat Duitsland Nederland moest compenseren, maar de vraag of Duitsland schuldig was of niet ging daaraan vooraf. Dat Duitsland schuldig was en de schade moest vergoeden stond niet ter discussie. Maar hoe Duitsland moest boeten voor zijn misdaden wel. Deze categorie heeft veel raakvlak met alle andere categorieën. Ook binnen de andere categorieën zijn sporen te vinden van het wel of niet streven naar vergelding ten opzichte van Duitsland. In deze categorie zijn de passages gebruikt die puur gebaseerd waren op vergelding. Eerst worden de voorstanders behandeld.

De voorstanders van annexatie waren van mening dat er hoe dan ook vergelding moest plaatsvinden. Deze argumenten waren dan ook vaak van principiële aard. Een onderdeel van de argumenten voor vergelding was dat Nederland Duitsland moest straffen en een les moest leren. De Duitsers moesten leren dat hun daden tijdens de Tweede Wereldoorlog nooit mochten worden herhaald. Zoals de redactie van *Christofoor* het verwoordde: ‘Duitsland had een straf verdiend; hierbij hebben wij alleen nog te zorgen dat deze doeltreffend en humaan is.’⁷⁴ Deze straf was volgens een onbekende auteur in het Haagse verzetsblad *De Koerier* ‘in het algemeen belang’. Het was zaak dat de Duitsers inzagen dat agressie nooit loonde.⁷⁵ *Het Parool* haalde

---

⁷⁴ ‘Oostgrens is militaire noodzaak’, *Christofoor*, 15-07-1944.

⁷⁵ ‘Allerlei’, *De Koerier*, 30-10-1944.

een toespraak van minister Van Kleffens zelf aan waarin hij zei dat deze annexatie tevens als een soort vergeldingsmaatregel diende om Duitsland bij te brengen dat oorlog geen voordeel opleverde.⁷⁶ In een redactioneel hoofdartikel van *Je Maintiendrai* stond dat de straf ‘hard en streng’ moest zijn: ‘Deze barbaarsheid en gewetenloze oorlogsvoering waarvoor het gehele Duitse volk aansprakelijk was, zal hun voorgoed moeten worden afgeleerd en onmogelijk gemaakt. Zachte heelmeesters maken stinkende wonden, laat ons dat goed bedenken.’⁷⁷ Ruim twee weken later, op Bevrijdingsdag, herhaalde dezelfde redactie dat er met het gevaar moest worden afgerekend. ‘Hard, grondig en voorgoed.’⁷⁸ Ook de redactie van het *Dagblad voor Noord-Limburg* stelde dat ‘de Duitse brandhaard voor altijd moest worden geblust’. Al benadrukten zij dat indien men de rechtvaardigheid en naastenliefde uit het oog zou verliezen de annexatie een oorzaak kon zijn voor groot onheil.⁷⁹ Andere dagbladen hadden minder oog voor de humaniteit van deze straf. De aangerichte schade had ervoor gezorgd dat de straf hard moest zijn, maar volgens de redactie van de noordelijke provinciale krant *Ons Noorden* had het Duitse volk ‘niets anders verdiend’.⁸⁰ De retoriek van de voorstanders laat zien dat er zeker anti-Duits sentiment aanwezig was en dat dit invloed had op de annexatiediscussie.

De straf die de Duitsers verdienden was bedoeld als vergelding voor de enorme materiële en emotionele schade die tijdens de Tweede Wereldoorlog bij een groot deel van de Nederlandse bevolking was aangericht. Zeker tegen het eind van de bezetting was er in Nederland veel anti-Duits sentiment aanwezig. Deze argumenten kwamen toen dus vooral naar voren.⁸¹ In de Zuid-Hollandse verzetskrant *Het Nieuws* stond een niet ondergetekende ingezonden brief als reactie op een artikel van de redactie. De auteur vroeg zich af of de tegenstanders van annexatie niet begrepen dat men gerechtigheid wilde. ‘Snapten zij niets van de eis tot rechtvaardigheid en tot bestraffing van deze Duitse horde voor al het leed en van al de misdaden? Hebben deze tegenstanders geen familie... die tijdens de bezetting het slachtoffer waren [geworden] van deze ‘misdadigers?’⁸² Redacteur A.J.L. Juten van *De Avondster* stelde in een opiniestuk vast dat hij een verband zag tussen deze emotionele lading en de grootte van de annexatie-eis. Hij zag dat ‘al etende de eetlust ontstond en zo ziet men hoe onder de

⁷⁶ ‘Van Kleffens verklaart: geen blanco volmacht aan veiligheidsraad’, *Het Parool*, 19-05-1945.

⁷⁷ ‘Annexatie en schadevergoeding’, *Je Maintiendrai*, 23-04-1945.

⁷⁸ ‘Duitsland en de Duitsers’, *Je Maintiendrai*, 05-05-1945

⁷⁹ ‘Schadevergoeding door annexatie’, *Dagblad voor Noord-Limburg*, 25-05-1945.

⁸⁰ ‘Nieuw stadia in het annexatievraagstuk’, *Ons Noorden*, 15-09-1945.

⁸¹ Friso Wielenga, *West-Duitsland: partner uit noodzaak. Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955* (Amsterdam 1989), 34.

⁸² ‘Annexatie’, *Het Nieuws*, 31-12-1944.

voorstanders aan onze grenzen een veel groter gebied wordt bepleit'. Luten begreep dit wel, want er hadden zoveel Nederlanders in Duitse gevangenissen gezeten dat 'de Duitse woede goed over ons land en volk was losgebarsten'.⁸³ Dit sentiment en de roep om annexatie als vergelding werd eind 1945 minder. Het kwam later wel nog terug, maar in een andere vorm en minder fel. Sommige voorstanders van annexatie keken namelijk enorm op van het gebrek aan besef bij de Duitsers over de door hen gepleegde misdaden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Zo schreef de redactie van het *Twentsch Dagblad* op 6 november 1946 dat de Duitsers 'niet het minste schuldgevoel hadden. Plotseling waren er geen nazi's meer in het voormalige Derde Rijkte bekennen.'⁸⁴ Toen de Duitse bevolking in 1949 protesteerde tegen de aankomende grenscorrecties bestempelde de redactie van *Trouw* deze protesten als 'walgelijk'.⁸⁵

Wat te doen met de Duitse bevolking in de te annexeren gebieden was ook binnen deze categorie argumenten belangrijk. Nederlanders die vergelding eisten, zaten niet te wachten op het overnemen van een groep Duitsers. De redactie van het verzetsblad *De Sirene* uit Oss stipte aan dat een Duitse minderheid binnen Nederlandse grenzen negatieve gevolgen had. Nederlanders hadden 'helaas geleerd dat geen Duitser te vertrouwen' was. Een regeling zonder evacuatie van de Duitsers zou leiden tot gevaarlijke Duits irredentisme.⁸⁶ Dat Nederland werd opgescheept met 'een stelletje Duitsers' zorgde bij een redacteur van *Het Nieuws* dat 'zijn haren van ontzetting ten berge rezen'.⁸⁷ Toen prinses Juliana werd gevraagd wat haar kijk was op annexatie als schadevergoeding antwoordde zij dat ze op de hoogte was van de annexatiediscussie. Volgens haar 'moest deze annexatie gebeuren zonder de Duitse bewoners, want wij voelen er niets voor om hen in onze staat op te nemen'.⁸⁸ Of zoals redacteur L.H.J. Smits van het *Limburgs Dagblad* het verwoordde: 'Willen wij in dit gebied rustig en vredig leven, dan is maar één oplossing mogelijk: de Nederlanders erin en de Duitsers eruit.'⁸⁹

Er was ook een andere opvatting, namelijk dat de Duitse bevolking wél moest worden overgenomen zodat Nederland hen kon opvoeden. Zo schreef een redacteur van de Rotterdamse krant *De Maasbode* dat hen een 'deugdelijke opvoeding' gegeven kon worden en de 'Pruisische invloed' kon worden teruggedrongen.⁹⁰ In een redactionair hoofdartikel van het

---

⁸³ 'Vergoeding door afstand van Duits grondgebied', *De Avondster*, 06-07-1945.

⁸⁴ 'Niets geleerd', *Twentsch Dagblad*, 06-11-1946.

⁸⁵ 'Grenscorrectie', *Trouw*, 25-03-1949.

⁸⁶ 'Aanhechting Duits gebied? Wat wij ervan denken, Excellentie!', *De Sirene*, 09-11-1944.

⁸⁷ 'Annexatie', *Het Nieuws*, 31-12-1944.

⁸⁸ 'Prinses Juliana neem afscheid van Canada', *De Tijd*, 12-07-1945.

⁸⁹ 'Annexatie van Duits gebied. Een harde noodzakelijkheid', *Limburgs Dagblad*, 08-09-1945

⁹⁰ 'Annexatie II', *De Maasbode*, 13-07-1945.

Dagblad voor Noord-Limburg werd meer uitgeweid over deze opvoeding. De redactie vond het niet noodzakelijk om een gehele ontruiming door te drijven, omdat de geschiedenis leerde dat het mogelijk was ‘verwante volksgroepen binnen een mensenleeftijd tot een ander nationaal denken op te voeden’. Sterker nog, de auteur vond dat Nederland ‘een plicht droeg bij het heropvoeden van het Duitse volk ... hetgeen het meest doeltreffend kan geschieden door een gedeelte daarvan onder onze directe en voortdurende invloed te brengen’.⁹¹ Minister van buitenlandse zaken Van Boetzelaer was destijds niet positief gestemd over een heropvoeding. Er had zich namelijk ‘een vreselijke verwoesting in het Duitse karakter’ voltrokken.⁹² Interessant is dat beide opvattingen binnen deze categorie over hoe om te gaan met de Duitse bevolking waren gebaseerd op het idee dat het Duitse volk niet bij Nederland paste. Ondanks deze overeenkomst waren de praktische uitwerkingen het tegenovergestelde. Tot dusver de voorstanders.

De tegenstanders van een annexatie gebruikten een ander soort argumenten. De tegenstanders wezen erop dat een annexatie als middel voor vergelding onjuist was. ‘Men mocht zich niet laten leiden door gevoelens van haat en rancune’, aldus de redactie van het *Groninger Dagblad*.⁹³ Een niet ondergetekende brief in de verzetskrant *De Baanbreker* stelde dat de voorstanders het bij het verkeerde eind hadden. Duitsland was inderdaad schuldig. Maar ook al werd er weinig grondgebied geannexeerd, ‘een onjuiste daad wordt echter niet juist, indien hij slechts op bescheiden schaal wordt verricht’. De schrijver was van mening dat de vergelding in de eerste plaats degenen moest treffen die voor de agressie verantwoordelijk waren.⁹⁴ Annexatie was dus niet de juiste manier om Duitsland te straffen. De redactie van het *Groninger Dagblad* stelde concreet voor hoe het wel moest:

1. Bestrafing van de oorlogsmisdadigers; 2. Door de vernedering van de onvoorwaardelijke capitulatie en bezetting; 3. Door de uitschakeling van Duitsland als grote mogendheid; 4. Door de vermelding van de schanddaden van het Duitse volk in de wereldhistorie.⁹⁵

---

⁹¹ ‘Op den koop toe?’, *Dagblad voor Noord-Limburg*, 26-05-1945

⁹² ‘Minister van Boetzelaer over Duitsland’, *Nieuwe Apeldoornsche Courant*, 07-12-1946.

⁹³ ‘Annexatie: beslissing aan Nederlandse volk. Diepe bestudering noodzakelijk’, *Groninger Dagblad*, 07-07-1945.

⁹⁴ ‘Annexatie van Duits grondgebied?’, *De Baanbreker*, 05-12-1944.

⁹⁵ ‘Annexatie: beslissing aan Nederlandse volk. Diepe bestudering noodzakelijk’, *Groninger Dagblad*, 07-07-1945.

Als Nederland een groot stuk grond zou annexeren ten koste van een machteloze bevolking dan was dat niets minder dan ‘onrecht’.⁹⁶ Er werd door de tegenstanders voornamelijk bezwaar gemaakt tegen het idee dat de voorstanders zich lieten leiden door hun emoties.

Het was van belang dat Nederland zich niet verlaagde tot het niveau van de Duitsers. In een opiniestuk van een onbekend persoon in de *Heerenveensche Koerier* werd de vraag gesteld ‘Annexatie op welke basis?’ De auteur schreef dat de regering het ‘volkomen onverantwoord achtte honderdduizend Duitsers van hun haardsteden te verdrijven’.⁹⁷ De auteur speculeerde dat de voorstanders van annexatie hem zouden verwijten dat de Duitsers dit wel bij de Nederlanders hadden gedaan. Daarmee ging de auteur akkoord, maar hij stelde dat ‘het verschil nu juist was, dat wij geen Duitsers zijn’.⁹⁸

Na het analyseren van de argumenten van de voor- en tegenstanders komt naar voren dat veel argumenten gepaard gingen met emotie. Opvallend is dat er een stuk minder tegenargumenten zijn dan argumenten voor annexatie. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat beide kampen het eens waren over de schuldvraag. De tegenstanders waren echter voor een andere manier van vergelding. Ten tweede valt op dat de krantenartikelen waarin voor annexatie op basis van vergeldingsargumenten werd gepleit, deze voornamelijk in de jaren 1944 en 1945 zijn gepubliceerd. Slechts twee van de artikelen in deze analyse waarin vergeldingsargumenten voor annexatie stonden, kwamen uit 1946. Daarna worden er geen vergeldingsargumenten meer aangedragen door de voorstanders. Dit kan wijzen op het afnemen van het anti-Duitse sentiment en vergeldingsdrang die leefde bij de Nederlandse bevolking. Bovendien werd er niet meer gesproken in termen van ‘heropvoeding’, ‘vergelding’, ‘straffen’, ‘misdadigers’, horden Duitsers’ etc.

De reden dat de roep om vergelding minder werd heeft waarschijnlijk te maken met de grotere internationale ontwikkelingen. De eis van Nederland werd steeds meer achterhaald naarmate men het er in Europa over eens was dat er met Duitsland moest worden samengewerkt. Zeker toen andere landen als België en Luxemburg, die ook annexatie-eisen hadden, hun claims op Duits grondgebied in 1949 bijna helemaal lieten vallen. België zou 85 procent van de geplande correcties niet doorvoeren en Luxemburg zou alleen nog een onbewoond bos overnemen.⁹⁹ Nederland was de enige die nog grote Duitse gebieden wenste

---

⁹⁶ ‘Annexatie?’, *Friesch Dagblad*, 20-06-1945.

⁹⁷ ‘De eisen tot grenscorrectie’, *De Heerenveensche Koerier*, 07-11-1946.

⁹⁸ ‘De eisen tot grenscorrectie’, *De Heerenveensche Koerier*, 07-11-1946.

⁹⁹ Lewis Alexander, ‘Recent Changes in the Benelux-German Boundary’, *Geographical Review* 43:1 (1953), 74.

waar bovendien veel Duitsers woonachtig waren. Dat Nederland nu het enige land was dat annexatie in volledigheid wilde doorzetten kwam de zaak niet ten goede. Eerste Kamerlid Beaufort van de KVP was een van meerdere politici die vaststelde dat het wegvallen van België en Luxemburg negatieve gevolgen zou had voor de Nederlandse eisen. Deze terugtrekking was ‘een novum van zo ingrijpende aard, dat het sommige weifelaars wel eens aan de zijde der tegenstanders kon brengen, omdat, internationaal bezien, wij thans in een weinig benijdenswaardige positie zijn gedrongen’.¹⁰⁰

Daarbij kwam dat de Duitse bevolking in de gebieden die eventueel werden geannexeerd in opstand kwam tegen de Nederlandse annexatie-eisen. In 1946 schatte de redactie van *De Volkskrant* nog in dat ‘aan de Nederrijn 80% van de [Duitse] bevolking verlangde bij Nederland te komen. Alleen Nazi’s, Pruisen en militaristen willen niet’.¹⁰¹ Waar de redactie deze schatting op baseerde was onbekend. In tegenstelling tot de bewering van *De Volkskrant* werd het steeds duidelijker dat de Duitse bevolking zich niet zou neerleggen bij een annexatie door Nederland. Kurt Schumacher, voorzitter van de Sozialdemokratische Partei Deutschlands (SPD) begon eind 1946 zich openlijk in de pers te verzetten tegen de Nederlandse annexatieclaims. Het *Algemeen Dagblad* deed op 10 december 1946 verslag van een toespraak van Schumacher waarin hij inging op een vraag van een Nederlandse journalist. Schumacher verklaarde dat ‘de Duitsers van uiterst links tot uiterst rechts zijn gekant tegen enigerlei annexatie van Duits grondgebied door Nederland’.¹⁰² Volgens de redactie van het *Algemeen Handelsblad* zorgde het ontstaan van een West-Duitse staat voor het opkomen van nationalisme onder de Duitse bevolking. Uit dit nationalisme kwam de eis tot zelfbeschikking voort. Een annexatie van Duits grondgebied waar het Duitse volk zelf niet over kon meebeslissen, zou niet worden geaccepteerd.¹⁰³ Ook toen het zeker was dat de correcties er zouden komen, hield het verzet in Duitsland aan. Een politiek verslaggever van *De Volkskrant* deed op 14 januari 1949 verslag van een demonstratie in het Duitse dorp Gangelt. 3000 mensen demonstreerde daar tegen het akkoord over de grenscorrecties. De verslaggever schreef het volgende:

---

¹⁰⁰ ‘Handelingen Eerste kamer 1948-1949 20 april 1949’, 499-500. Geraadpleegd op <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000080529> op 25-06-2020.

¹⁰¹ ‘Tachtig pct. Der Duitse grensbevolking voor aansluiting bij Nederland. Politici grote tegenstanders’, *De Volkskrant*, 02-12-1946.

¹⁰² ‘Schumacher spreekt over Nederland. Hij “betreurt” Nederlandsche eisen’, *Algemeen Handelsblad*, 10-12-1946.

¹⁰³ ‘Aanhouden of verwerpen?’, *Algemeen Handelsblad*, 19-04-1949.

In het dorpje Gangelt, niet ver van Sittard, staken vandaag de vlaggen van de huizen en op de muren waren hier en daar leuzen gekalkt: ‘Nieuwe grens, nieuwe oorlog! Wij blijven Duits, ondanks annexatie! De Duitse Michel komt terug met een sikkel en een hamer!’¹⁰⁴

Een andere verklaring voor het minder gebruiken van vergeldingsargumenten gaf de redactie van de Volkskrant op 10 juli 1946. De redactie constateerde namelijk dat de annexatiediscussie überhaupt naar de achtergrond verdween. ‘Het Indische vraagstuk neemt een zodanige plaats in ons politieke leven in, dat het wel lijkt, of alle andere kwesties naar de achtergrond zijn gedrongen. En toch is deze aangelegenheid voor ons land niet van minder belang!’¹⁰⁵ Het afnemen van de vergeldingsdrang kan hebben gezorgd voor het naar de achtergrond verdwijnen van de annexatiediscussie. Het is ook mogelijk dat doordat de annexatiediscussie überhaupt minder actief werd gevoerd er vanaf 1946 in de kranten minder daardoor over vergelding werd geschreven.

2.3 Veiligheidsargumenten

Deze categorie argumenten hield zich voornamelijk bezig met de consequenties van een annexatie. De tegenstanders droegen aan dat een annexatie kon leiden tot spanningen tussen Nederland en Duitsland en een eventuele nieuwe oorlog. Op die manier was er geen duurzame vrede mogelijk in Europa. De voorstanders wuifden deze bezorgdheid weg door te stellen dat het annexeren van een klein Duits grondgebied de oosterburen in de toekomst niet zou weerhouden om Nederland binnen te vallen. Omdat de voorstanders voornamelijk reageerden op de tegenstanders begint deze categorie met de veiligheidsargumenten tegen de annexatie.

De tegenstanders van annexatie zouden het argument dat annexatie zorgde voor Duitse represailles en weerwraak al tijdens de bezetting aanvoeren. Op 5 december 1944 schreef een onbekend persoon in *De Baanbreker* dat

iedere aantasting van Duits grondgebied, elke van buitenaf opgelegde splitsing van het Duitse volk, iedere belemmering van een redelijk en menswaardig bestaanspeil ...

---

¹⁰⁴ ‘Nieuwe grens, nieuwe oorlog!’ Drie duizend Duitsers houden protestmeeting’, *De Volkskrant*, 22-03-1949.

¹⁰⁵ ‘Nederland wil geen annexatie, maar grenscorrectie’, *De Volkskrant*, 10-08-1946.

spanningen in het leven [zou] roepen, die vroeger of later onvermijdelijk tot een nieuwe uitbarsting zouden leiden.¹⁰⁶

Deze bezorgdheid werd ook in andere kranten gedeeld. De redactie van *Het Parool* stelde dat de Nederlandse geopolitieke positie zo precair was geworden dat ‘we het niet kunnen veroorloven om deze nog moeilijker te maken’.¹⁰⁷

Na de bevrijding verscheen dit argument in steeds meer kranten. Een ingezonden brief van Pieter ’t Hoen in *Het Parool* stelde dat de annexatie-eisen van andere geallieerden ook niet waren geoorloofd. Ze zouden allemaal leiden tot nieuwe conflicten en uitbarstingen.¹⁰⁸ De redactie van *De Waarheid* riep het Nederlandse volk in verzet te komen tegen de annexatie. Na jaren van oorlog was er eindelijk een vrede bereikt en annexatie van Duits gebied zou deze in gevaar brengen. Alles was dan voor niets geweest.¹⁰⁹ De redactie van *De Vonk*, de uitgave van *De Waarheid* voor het zuiden van Nederland, was bang een nieuwe oorlog uit te lokken of een vazal te worden van de geallieerde grootkapitalistische naties. In de woorden van de redactie wenste zij ‘evenmin bij den duivel te braden, als in de diepe zee te verdrinken’.¹¹⁰ Ook de redactie van het *Zwolsch Nieuws- en Advertentieblad* schreef in een betoog waarin de annexatie juist werd verdedigd, dat er geen twijfel over moest bestaan dat Nederland door annexatie afstand deed van ‘iedere gedachte aan en iedere mogelijkheid van neutraliteitspolitiek’.¹¹¹ In lijn met deze betogen vroeg de redactie van *Trouw* zich af of Nederland zich niet in ‘duurzame moeilijkheden’ bracht door annexatie en of er geen andere koers mogelijk was.¹¹²

Deze annexatiepolitiek was nadelig voor Nederland, maar ook voor de vrede in Europa. Redacteur ‘P.K.’ van de *Helmondsche Courant* veroordeelde de ‘buitensporige annexatiewensen’, omdat men met de redenering dat de Duitsers niets anders verdienden dan ‘barre armoe’ niets bereikte. Nederland moest afzien van de annexatie. Alleen als ‘alle landen en volken van ons gehavende werelddeel bereid waren te offeren voor de algemene vrede kon men behoed blijven voor een volgende oorlog’.¹¹³ Deze opoffering gold ook voor Nederland. Argumenten tegen de annexatie op basis van veiligheidsoverwegingen werden steeds minder gebruikt toen de annexatie plaatsmaakte voor grenscorrecties. Op 30 juli 1946, toen de

¹⁰⁶ ‘Annexatie van Duits grondgebied’, *De Baanbreker*, 05-12-1944.

¹⁰⁷ ‘Politieke consequenties van de annexatie’, *Het Parool*, 01-06-1945.

¹⁰⁸ ‘Annexatie?’, *Het Parool*, 15-06-1945.

¹⁰⁹ ‘Annexatie brengt vrede in gevaar!’, *De Waarheid*, 29-06-1945.

¹¹⁰ ‘Annexatieplannen’, *De Vonk*, 15-06-1945.

¹¹¹ ‘Annexatie’, *Zwolsch nieuws- en advertentieblad*, 25-08-1945.

¹¹² ‘De rechtsgrond van annexatie’, *Trouw*, 13-08-1945.

¹¹³ ‘Annexatie? IV’, *Helmondsche Courant*, 08-11-1945.

correcties inmiddels op de agenda stonden, verscheen er een redactioneel hoofdartikel van de *Nieuwe Apeldoornsche Courant* waarin de redactie aangaf dat ze blij was met de grenscorrecties. Grenscorrecties betekenden in de ogen van de redactie een definitieve afwijzing van de annexatiegedachte. Sterker nog, deze koers ‘bevestigde de vrede en zou de democratie verankeren in het hart van Europa’.¹¹⁴ Ook de hoofdredacteur van de *Leeuwarder Koerier* vond dit een positieve ontwikkeling. Hij gaf aan dat ondanks dat de redactie in het verleden tegen annexatie had gepleit, ze de nu beoogde grenscorrecties ‘wél verstandig’ vonden. Ze zouden positief uitpakken voor Nederland zonder dat ze in Duitsland ‘zulke wonden zouden slaan dat hun littekens een samenwerking tussen beide landen zouden verhinderen’.¹¹⁵ Tot dusver de tegenstanders.

De voorstanders van de annexatie zagen weinig in de risico’s die Nederland liep door een annexatie van Duits gebied. Een deel van de redacties was van mening dat deze risico’s niet eens bestonden, zoals de redactie van *Christofoor*. Ze was van mening dat andere ‘onderdrukkingsmethoden’ als bezetting, ontwapening, herstelverplichting en geestelijke voogdij juist zorgden voor wraakgevoelens bij de Duitsers. Annexatie zag men als het eenmalig ‘afkopen’ van het genomen verlies.¹¹⁶ Redacteur C.H van *Je Maintiendrai* was het hiermee eens. Een annexatie zorgde niet voor de druk die andere vormen van herstelbetaling oplegden. Sterker nog, de nieuwe verdeling van grond zou ervoor zorgen dat Duitsland ‘zijn grond intenser kon benutten’.¹¹⁷

Andere kranten ontkenden de risico’s niet, maar waren niet overtuigd van de ernst van de eventuele consequenties. De redactie van het Haagse verzetsblad *Het Vaderland Getrouwe* wees op het feit dat er nog veel andere landen met annexatiewensen waren. Als er gevoelens van weerwraak bij Duitsland ontstonden, zouden deze dus niet alleen gericht zijn tegen Nederland.¹¹⁸ De eventuele problemen werden dan gedeeld door alle landen die annexatie eisten. Samen zouden ze de eventuele problemen oplossen als deze zich voordeden. Een redacteur van *Je Maintiendrai* schreef op 1 november 1944 dat het niet uitmaakte of Duitsland wraakgevoelens ten opzichte van Nederland ontwikkelde. Deze veiligheidsargumenten maakte ‘niet bijster veel indruk meer’ op de redactie. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was Duitsland

¹¹⁴ ‘Grenscorrecties’, *Nieuwe Apeldoornsche Courant*, 30-07-1946.

¹¹⁵ ‘Bescheiden aanspraken’, *Leeuwarder Koerier*, 21-10-1946.

¹¹⁶ ‘Oostgrens is militaire noodzaak’, *Christofoor*, 15-07-1944.

¹¹⁷ ‘Annexatie als herstelbetaling’, *Je Maintiendrai*, 24-02-1945.

¹¹⁸ ‘Aantekeningen bij plannen voor opbouw’, *Het Vaderland Getrouwe*, 15-08-1944.

meerdere landen binnengevallen waartegen het ‘geen enkele revanchegedachte koesterde’.¹¹⁹ Als de Duitsers oorlog wilden voeren dan deden ze dit, ongeacht of er wraakgevoelens door een annexatie aanwezig waren. Dit argument werd ook na de bevrijding gebruikt. De redactie van het *Zwolsch Nieuws- en Advertentieblad* geloofde dat ‘weerwraak geen punt van overwegend belang was’. Als Duitsland wederom in staat was zichzelf militair te verheffen, dan zou voor dit volk een nieuwe daad van agressie weinig verschil maken.¹²⁰ Mocht Duitsland weer veel militaire macht vergaren, kon dat maar beter in verzwakte staat zijn, aldus Joris van den Bergh in een ingezonden brief aan de *Bredasche Courant*. Hij verwoorde het als volgt:

Wie geuzenbloed in zich heeft zegt: laten wij den mof grijpen waar wij hem krijgen kunnen, laten wij hem verzwakken waar wij hem kunnen verzwakken, want als hij de kans krijgt dan komt hij terug, dat doet hij toch! En dan is het ieder geval beter dat hij verzwakt terugkomt.¹²¹

In een redactioneel hoofdartikel van de *Vriezenveensche Courant* werd de historische kant van de veiligheidsargumenten overwogen. De vrede in Europa was in de laatste duizend jaar zo vaak verstoord en vervolgens altijd hersteld. Deze situatie was geen uitzondering.¹²² Nederland kon gerust annexeren en hoefde zich niet druk te maken over negatieve consequenties. Nadat de Nederlandse regering koos voor grenscorrecties in plaats van annexatie schreven de voorstanders weinig tot niets meer over de consequenties die deze correcties eventueel hadden voor de veiligheid. Het is mogelijk dat als de voorstanders in grootschalige annexaties al geen veiligheidsrisico zagen, ze dat in het geval van grenscorrecties zeker niet meer zagen. Toch wees de redactie van het *Overijsselsch Dagblad* erop dat ‘zij die annexatie afwezen uit vrees voor Duitse represailles, zullen beseffen, dat ook de inlijving van enkele honderden hectaren Duits grondgebied niet minder zullen worden beschouwd als een onduldbare smaad’.¹²³ Hoe klein de overname van Duits grondgebied ook was, de Duitsers zouden het niet vergeten.

De discussie op het gebied van veiligheid ging volledig over de eventuele consequenties van annexatie. Kijkend naar de kranten die waarschuwden voor negatieve consequenties valt het op dat zij dit al vroeg tijdens de annexatiediscussie deden. Zij hadden al vroeg door dat goede banden met Duitsland en het behouden van de vrede Nederland meer zou opleveren dan

¹¹⁹ ‘Annexatie van Duits gebied. Mogelijkheid blijve open’, *Je Maintiendrai*, 01-11-1944.

¹²⁰ ‘Annexatie’, *Zwolsch Nieuws-en Advertentieblad*, 25-08-1945.

¹²¹ ‘Wie klopt daar?’, *Bredasche Courant*, 13-11-1945.

¹²² ‘Annexatie – Allicht!’, *Vriezenveensche Courant*, 08-08-1945.

¹²³ ‘Een berg, die een muis baarde’, *Overijsselsch Dagblad*, 30-10-1946.

een annexatie van grondgebied. Er bestond een tegenstelling tussen de wens om te annexeren enerzijds en de voordelige economische samenwerking met Duitsland anderzijds. Historicus Lak noemt deze tegenstrijdigheid het ‘Duitse gat’ in de Nederlandse economische betrekkingen met Duitsland na de Tweede Wereldoorlog. Ook België, Frankrijk en de Scandinavische landen hadden hier last van, maar zij waren traditioneel minder afhankelijk van de Duitse economie dan Nederland.¹²⁴ Ook historici Beunders en Selier stellen dat de hoge verwachtingen van vergelding en compensatie plaats moesten maken voor de naoorlogse realiteit.¹²⁵

Wat betreft de nationale kranten is het duidelijk dat *De Waarheid* en *Het Parool* ook hier weer tegenstander waren van de annexatie uit veiligheidsoverwegingen. *Christofoor* was duidelijk voorstander. Verder is het ook bij deze categorie zo dat de verschuiving van annexatie naar grenscorrectie invloed had op de discussie over veiligheid. Grenscorrecties in plaats van grootschalige annexatie zouden de kans op weerwraak vanuit Duitsland naar alle waarschijnlijkheid verminderen. Grenscorrecties waren dus goed nieuws voor de tegenstanders, al zagen ze in grenscorrecties nog steeds een mogelijk hoofpijndossier.

2.4 Cultureel-historische argumenten

De cultureel-historische argumenten voor annexatie waren voornamelijk gebaseerd op het idee dat de Duitse bevolking net over de oostgrens verwant was aan het Nederlandse volk, vroeger bij Nederland hoorde en dat Nederland al eerder in de geschiedenis had bewezen minderheden goed te kunnen assimileren. De culturele kant werd voornamelijk aangehaald als het ging over de vraag wat te doen met de Duitse bevolking in het geannexeerde gebied. Voorstanders van annexatie wezen naast deze argumenten ook op het mislukken van de vorige vredesverdragen als reden om na de Tweede Wereldoorlog juist te annexeren. Iets waar de tegenstanders niet over schreven.

Al aan de start van de annexatiediscussie in juli 1944 stelde de redactie van *Christofoor* dat Nederland niet zat te wachten op het overnemen van de Duitse bevolking, maar dat er een uitzondering gemaakt kon worden voor het deel dat kon en wilde assimileren. Een deel van die plattelandsbevolking sprak namelijk ‘hetzelfde dialect als dat in het aansluitende deel van Nederland en is daarmee ook cultuurverbonden’.¹²⁶ Ongeveer een jaar later schreef de redactie

---

¹²⁴ Lak, *Tot elkaar veroordeeld*, 57.

¹²⁵ Beunders & Selier, *Argwaan en Profijt*, 1-2.

¹²⁶ ‘Oostgrens is militaire noodzaak’, *Christofoor*, 15-07-1944.

van de *Maas- en Roerbode* uit Roermond op 22 mei 1945 dat indien Nederland niet voor een minderhedenprobleem binnen de Nederlandse grenzen gesteld wilden worden men grond zonder bevolking diende te kiezen. Er was wellicht ‘een uitzondering te maken voor de grensboeren die ... een generatie geleden hun Nederlandschap hebben verloren en die niet tot de ongewenste elementen’ werden gerekend.¹²⁷ Weer een jaar later stond er in de *Arnhemsche Courant* dat Nederland zeer weinig moeite zou hebben met de assimilatie van de Duitse bevolking. Volgens de redactie spraken de meeste Duitsers Nederlands en ‘bovendien was hier geen sprake van miljoenen, zelfs niet van honderdduizenden, zodat het minderheden probleem gevoeglijk kan worden verwaarloosd’.¹²⁸ De redactie van *De Volkskrant* schreef op 24 oktober 1946 in een redactioneel hoofdartikel dat de Duitse bevolking er in economisch opzicht ook op vooruit zou gaan. Bovendien waren deze Duitse mensen, ‘die oorspronkelijk van Nederlandse aard en stam waren en Nederland over het algemeen goed gezind’.¹²⁹ Vervolgens werd er ruim twee jaar geen aandacht geschonken aan de culturele argumenten, totdat er in de *Provinciale Drentsche en Asser* courant een opiniestuk verscheen van dr. R.D. Mulder. Deze auteur schreef dat het culturele aspect geen bijkomstigheid was. Het gebied vroeg staatkundig, economisch én cultureel veel belangstelling van Nederland. Dit alles ‘bracht met een grote overeenkomst in dialect, levensstijl en gewoonten ... aan weerszijden van de grens [met zich mee]’.¹³⁰

Ook betoogden voorstanders dat Nederland een rijke en succesvolle annexatiegeschiedenis kende, waarmee ze hun argumenten kracht wilden bijzetten. Volgens de redactie van *Het Vrije Volk* had Nederland historisch bewezen dat het in staat was ‘grote gebieden tot ontwikkeling te brengen, ook eventueel te annexeren gebied’. Dit was tevens een reden om de Duitse bevolking niet te verwijderen, aangezien Nederland hier juist goed mee om kon gaan. Daar was J. Nypels het in een ingezonden brief aan het *Advertentieblad voor Limburg* mee eens. Nypels was de hoofdredacteur van *De Nieuwe Veldbode* en mederedacteur van het *Nederlands Landbouwweekblad*. Het was namelijk niet zo dat Duitsland de Nederlanders zouden assimileren, maar ‘wij zullen hen assimileren, zoals we het in de loop der jaren met honderdduizenden deden, die binnen onze landspalen een onderkomen zochten’.¹³¹ De redactie

¹²⁷ ‘Annexatie! Als compensatie voor door ons geleden schade’, *Maas- en Roerbode*, 11-05-1945.

¹²⁸ ‘Annexatie’, *Arnhemsche Courant*, 18-10-1946.

¹²⁹ ‘Van Eemsmonding tot Winterwijk’, *Volkskrant*, 24-10-1946.

¹³⁰ ‘De betrekkingen tussen Drenthe en Bentheim in het verleden’, *Provinciale Drentsche en Asser* courant, 16-10-1948.

¹³¹ ‘De uitbreiding van Nederland uit een oogpunt van landbouwbelangen’, *Advertentieblad voor Limburg*, 02-06-1945.

van het *Zwolsch Nieuws- en Advertentieblad* was het hier niet mee eens. Zij waren van mening dat de Duitse bevolking niet ‘zodanig te vernederlandsen was, dat zij een geheel betrouwbaar element in de boezem van het Nederlandse volk zou vormen’. Daarom moest de Duitse bevolking wel worden verwijderd uit het gebied.¹³² Net zoals bij de vergeldingsargumenten komt hier naar voren dat er onder de voorstanders van annexatie geen consensus bestond over wat te doen met de Duitse bevolking.

Andere argumenten voor annexatie waren gebaseerd op het idee dat andere vredesverdragen en de daarbij horende herstelbetalingen vaker mislukten. De redactie van het *Dagblad voor Noord-Limburg* kaartte aan dat financiële compensatie niet altijd succesvol was. ‘Wat er na 1918 van de herstelbetalingen in geld terecht kwam, weet iedereen.’ Er was destijds enorm veel discussie over hoe deze compensatie voor Duitsland dragelijker werd, maar uiteindelijk kwamen de Duitsers ‘er met een koopje vanaf’.¹³³ Annexatie was het enige afdoende middel om compensatie te bereiken, aldus de redactie van het *Limburgs Dagblad*. ‘Het was immers algemeen bekend, dat geen volk ter wereld dermate uitmuntte in de kunst om wettig aangegane verplichtingen aan zijn zolen te laten als de grote Germaanse natie!’¹³⁴ Tot dusver de argumenten van de voorstanders.

Tegenstanders waren van mening dat hoe de wereld er vroeger uitzag nooit een rechtvaardiging was voor een annexatie. De redactie van *De Vrijbouter*, een verzetsblad uit Purmerend, schreef dat van alle argumenten historische motieven het minst overtuigend waren. ‘Dat over de grenzen in de vorige eeuw nog Nederlands werd gesproken en invloed van Nederlandse bouwkunst is aan te wijzen kan moeilijk een argument [voor annexatie] zijn.’¹³⁵ De redactie van de verzetskrant *Ons Verzet* schreef dat we op basis van de geschiedenis ‘ook de kaapkolonie of Ceylon konden opeisen en daar dacht toch ook niemand aan’.¹³⁶ ‘Het heeft weinig zin terug te grijpen op de verhoudingen zoals die vroeger zijn geweest’, concludeerde de redactie van het *Groninger Dagblad*.¹³⁷ De redactie van *Het Vrije Volk* wees op de hypocrisie van de argumenten van de voorstanders en stelde de vraag: ‘Hebben wij haar niet

---

¹³² ‘Annexatie’, *Zwolsch nieuws- en advertentieblad*, 25-08-1945.

¹³³ ‘Schadevergoeding door annexatie’, *Dagblad voor Noord-Limburg*, 25-05-1945.

¹³⁴ ‘Annexatie van Duits grondgebied. Een harde noodzakelijkheid’, *Limburgs Dagblad*, 08-09-1945.

¹³⁵ ‘Annexatie?’, *Vrijbouter*, 12-12-1944.

¹³⁶ ‘Nogmaals iets over annexatie’, *Ons Verzet*, 17-02-1945.

¹³⁷ ‘Annexatie: Beslissing aan Nederlandse volk. Diepgaande bestudering noodzakelijk’, *Groninger Dagblad: ochtendblad voor Noordelijk Nederland*, 07-07-1945.

gehoord, toen, in de oorlogsjaren, het gevaar der annexatie van geheel Nederland door het Derde rijk de kop opstak?’¹³⁸

Op 8 november 1946 publiceerde het *Friesch Dagblad* een uitgebreid redactioneel hoofdartikel dat volledig gericht was op de historische argumenten. De redactie waarschuwde expliciet voor de voorstanders die ‘graag schermde met historische argumenten, die zeer sterk en zuiver leken’.¹³⁹ In het artikel schaarde de redactie zich achter eerdere uitspraken van de redactie van het *Nijmeegsch Dagblad* op 23 januari 1945 waarin ook werd gewaarschuwd voor deze historische redenen. Deze redenen waren namelijk in de handen van de Duitsers een wapen geweest en voor een groot deel de oorzaak van de Tweede Wereldoorlog.¹⁴⁰ Binnen deze categorie legden de tegenstanders ook de nadruk op de morele tekortkoming van de redeneringen van de voorstanders. De Friese redactie wees op twee fouten in de redenering van de voorstanders. Ten eerste was de oostgrens al 130 jaar niet veranderd en had dit gezorgd voor een verschillende nationale gezindheid bij zowel de Nederlandse als de Duitse bevolking. ‘De historie van die 130 jaar kan men niet elimineren. Deed men dat, dan was er een schat van argumenten voor annexatie te verzamelen.’ Ten tweede was het zo dat deze redenering net zo goed door andere landen kon worden gehanteerd. Om precies dezelfde redenen had België na 1918 Zeeuw-Vlaanderen en Zuid-Limburg kunnen opeisen.¹⁴¹

Over de cultureel-historische kant van annexatie werd tijdens de vijf jaar durende discussie niet het meest geschreven. De belangrijkste reden hiervoor is waarschijnlijk dat de culturele redenen geen hoofdredenen waren voor annexatie en had niets te maken met compensatie. De cultureel-historische kant ging voornamelijk over de concrete invulling van een annexatie, namelijk wat te doen met de Duitse bevolking. Iets dat aan bod kwam nadat er was geannexeerd. *Christoffoor* en de Limburgse regionale kranten waren opnieuw voorstander van een annexatie in deze categorie en *Het Vrije Volk* was hier ook weer tegenstander. Wat betreft het verloop is het opvallend dat de cultureel-historische argumenten vergeleken met de andere categorieën minder ontwikkeling doormaakten. De argumenten om de verwante Duitsers wel of niet over te nemen bleven hetzelfde. Ook is opvallend dat er al in 1944 werd geopperd de Duitsers over te nemen en te laten assimileren, ondanks het aanwezige anti-Duitse sentiment. Vergeleken met bepaalde anti-Duitse passages van voorstanders van annexatie uit

---

¹³⁸ ‘Annexatie (IV)’, *Het Vrije Volk*, 26-07-1945

¹³⁹ ‘Historische argumenten’, *Friesch Dagblad*, 08-11-1946.

¹⁴⁰ ‘Het Annexatie-vraagstuk’, *Nijmeegsch Dagblad*, 23-01-1945.

¹⁴¹ ‘Historische argumenten’, *Friesch Dagblad*, 08-11-1946.

de revanchistische categorie lijkt dit meer vergevingsgezind. Aan de andere kant was assimilatie wel alleen weggelegd voor verwante Duitsers of Duitsers met een Nederlands verleden. Dit wijst toch op een mate van afkeer van de oosterburen.

2.5 Demografische argumenten

Na de bevrijding bestond er bij veel Nederlanders de overtuiging dat het Nederlandse grondgebied op korte termijn te klein zou worden voor het stijgende aantal inwoners. Er was sprake van woningnood, te weinig landbouwgrond voor nieuwe boerenbedrijven en daardoor een stijgende werkloosheid onder de boerenbevolking. Deze oorzaken waren belangrijk voor het ontstaan van de massale emigratiestroom van Nederlanders na de Tweede Wereldoorlog op zoek naar betere leefomstandigheden. Binnen vijftien jaar zou vier procent van de Nederlandse bevolking emigreren, ruim vierhonderdduizend personen. Vergeleken met andere landen spande Nederland de kroon. In Italië lag het emigratiecijfer tussen 1950-1961 op 1.8 procent, in Frankrijk op 0.8 procent en zelfs in het door oorlog verscheurde Duitsland lag dit cijfer slechts op 1.8 procent.¹⁴² Deze ontwikkeling had ook invloed op de annexatiediscussie. Voorstanders zagen in annexatie een oplossing voor het tekort aan grondgebied. Waarom zouden Nederlanders naar de uithoeken van de wereld emigreren als Nederland ook het recht had om een strook ten oosten van de huidige grens op te eisen waar deze boeren terecht konden? Door middel van annexatie kon Nederland naast herstelbetaling op deze manier ook een ander probleem oplossen. In deze categorie behandel ik eerst de voorstanders.

Tijdens de bezetting werd er nog weinig aandacht gegeven aan deze kant van de annexatie. Slechts een keer behandelde een krant tijdens de bezetting de demografische kant van annexatie. Op 30 oktober 1944, in een speciaal nieuwsbulletin voor Den Haag en omstreken van *Het Parool*, stond een reactie op het memorandum dat de Nederlandse overheid de dag ervoor aan de geallieerden had verstuurd. In dit memorandum stond dat Nederland zich het recht op annexatie voorbehouden hield. De onbekende auteur schreef in *Het Parool* dat Nederlanders een ingeboren afkeer hadden voor het met geweld toe-eigenen van vreemde grond. Toch was de schrijver tevreden met het memorandum van de Nederlandse overheid,

---

¹⁴² Enne Knoops, *De Dynamiek van een emigratiecultuur. De emigratie van gereformeerden, hervormden en katholieken naar Noord-Amerika in vergelijkend perspectief (1947-1963)* (Hilversum 2010), 105.

omdat ‘een annexatie wel eens noodzakelijk kon zijn om nieuwe levensmogelijkheden voor dit dichtbevolkte land te scheppen’.¹⁴³

Na de bevrijding zouden de argumenten om de demografische kant die de annexatie rechtvaardigden toenemen. De redactie van *Je Maintiendrai* zag in annexatie ‘een unieke gelegenheid om voor lange tijd een oplossing te verkrijgen voor het grondprobleem, dat hier een steeds nijpender vraagstuk wordt’.¹⁴⁴ J. Nypels legde in een uitgebreid ingezonden stuk in het *Advertentieblad voor Limburg* uit waarom het grondtekort een groot probleem was. Hij zag het probleem vooral in de combinatie van te weinig beschikbare grond en de vraag naar grote boerenbedrijven die nieuwe boeren de das om deed. Het landbouwfundament was te klein geworden door de snelle bevolkingstoename en de boerenbedrijven waren ‘te klein voor de huidige opvattingen’. De enige oplossing volgens Nypels en ‘vooraanstaande landbouwdeskundigen’ was om het Nederlandse grondgebied flink uit te breiden. Deze mogelijkheid bestond in het noordwesten van Duitsland waar er sprake was van een vruchtbare bodem. Kijkend naar de schade die Duitsland had aangericht schatte Nypels in dat Nederland een annexatie-eis kon stellen waardoor het in ‘oppervlakte werd verdubbeld’.¹⁴⁵

Veel kranten gingen mee in deze redenering. De redactie van het *Dagblad voor Noord-Limburg* constateerde dat veel naties de afgelopen jaren onder de leus van ‘lebensraum’ grote delen van de wereld hadden geannexeerd, maar dat Nederland hier eigenlijk het meeste recht op had. ‘Als er één volk gebrek had aan levensruimte dan was het Nederland. Nederland had de grootste bevolkingsdichtheid en daar ondervonden de boeren veel nadeel van.’¹⁴⁶ De redactie van de *Provinciale Drentse en Asser Courant* stelde dat de annexatie om demografische redenen volledig gerechtvaardigd was. De Duitse bevolking in de te annexeren gebieden moest bovendien worden verwijderd. Kwam men ‘niet tot de verwijdering van de Duitsers uit dit gebied ... dan zou een aanzienlijk aantal Nederlanders uit Nederland verwijderd moeten worden, - onder de naam ‘emigranten.’’ Bovendien had Duitsland volgens de redactie niets te klagen. Zelfs na de gedwongen verhuizing van een deel van de Duitse bevolking zou ‘Pruisen nog steeds een geringere bevolkingsdichtheid dan het huidige Drenthe overhouden’.¹⁴⁷ De redactie van *De Heerenveensche Koerier* deed er nog een schepje bovenop

¹⁴³ ‘Annexatie’, *Het Parool: Speciaal nieuwsbulletin voor 's-Gravenhage en omstreken*, 30-10-1944.

¹⁴⁴ ‘Annexatie als herstelbetaling’, *Je Maintiendrai*, 19-05-1945.

¹⁴⁵ ‘De uitbreiding van Nederland uit een oogpunt van landbouwbelangen’, *Advertentieblad voor Limburg*, 19-05-1945.

¹⁴⁶ ‘Grond tegen Grond’, *Dagblad voor Noord-Limburg*, 24-05-1945.

¹⁴⁷ ‘Gebiedsuitbreiding’, *Provinciale Drentse en Asser Courant*, 01-08-1945.

door te stellen dat het probleem van landtekort zonder annexatie ‘nagenoeg onoplosbaar’ was.¹⁴⁸

Eind 1946 concludeerde de redactie van het *Overijsselsch Dagblad* dat de hoop op een grootschalige annexatie was vervlogen. Ze stelde dat voor boeren in Brabant, Limburg, Friesland, Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland deze annexatie noodzakelijk was. De grenscorrecties zouden altijd minder grondgebied inhouden dan de annexatieplannen en dus waren ze een minder goede oplossing voor het tekort aan land en een teleurstelling voor de voorstanders van annexatie. De redactie schreef dat de kans op een aansluiting van een groter Duits grondgebied ‘helaas steeds meer en meer verkeken raakte’. Voor de jonge boeren was dit een somber perspectief.¹⁴⁹ Begin 1947 had de redactie van het *Nieuwsblad van het Zuiden* haar hoop op een annexatie volledig opgegeven. Ze gaf met tegenzin toe dat er nog woeste grond in Nederland ontgonnen kon worden. Men was nog niet aan het einde gekomen met inpolderen van de Zuiderzee en op meer plekken was het mogelijk om ‘water in land om te toveren’. Dit was volgens de redactie echter geen duurzame oplossing om de blijvende aanwas van de Nederlandse bevolking bij te houden.¹⁵⁰

Ook gingen kranten in op de emigratie-ideeën van veel Nederlanders. De voorstanders verkozen annexatie boven emigratie, omdat de boerenbevolking dan binnen de Nederlandse grenzen bleef wonen en werken. J. Nypels schreef op 26 mei 1945 dat emigratie als nadeel had dat ‘het vaak het meest ondernemende en werkzame deel van de plattelandsbevolking voorgoed verloren ging’. Het was belangrijk om de boeren binnen Nederlandse grenzen te houden. Bovendien was de Duitse bevolking ten oosten van de grens sterk uitgedund, terwijl Nederland met een overbevolkt platteland zat. Een annexatie van Duits grondgebied had de ogen van Nypels daarom een duidelijke voorkeur boven emigratie.¹⁵¹ Ongeveer een jaar later schreef een onbekend persoon in het Zuid-Hollandse *Nieuwsblad voor de Hoekse Waard en IJsselmonde* ook dat het belangrijk was dat ‘de jonge boeren ... bij ons bleven en deel bleven uitmaken van onze bevolking. Op deze manier werkten zij mee aan de versterking van de positie van Nederland.’¹⁵² Hoewel het slechts in één krant specifiek ging over wat er moest gebeuren met de Duitse bevolking in het te annexeren gebied, was het vanzelfsprekend dat Duitsers uit het

---

¹⁴⁸ ‘Annexatie uit landbouwoogpunt om tal van redenen zeer gewenst’, *De Heerenveensche Koerier*, 17-05-1946.

¹⁴⁹ ‘Toekomst van onze boeren’, *Overijsselsch Dagblad*, 05-11-1946.

¹⁵⁰ ‘Boeren naar het buitenland?’, *Nieuwsblad van het Zuiden*, 05-03-1947.

¹⁵¹ ‘De uitbreiding van Nederland uit een oogpunt van landbouwbelangen (vervolg)’, *Advertentieblad voor Limburg*, 02-06-1945.

¹⁵² ‘Kolonisatie door den Jonge boer’, *Nieuwsblad voor de Hoekse Waard en IJsselmonde*, 08-02-1946.

gebied moesten vertrekken. Als de Duitsers zouden blijven was het namelijk alsnog niet mogelijk om het grondtekort en het bevolkingsoverschot op te lossen.

Als we kijken naar de tegenstanders van een annexatie en de door hun gebruikte demografische tegenargumenten zien we een ander, maar bekend patroon. De tegenstanders waarschuwden namelijk dat Nederland zich niet moest verlagen tot de lebensraumfilosofie van de Duitsers. De waarschuwing dat de argumentatie en de doelen van de voorstanders verkeerd, gevaarlijk en hypocriet waren, zien we terug bij meerdere categorieën zoals de revanchistische, demografische, machts- en cultureel-historische. De redactie van de verzetskant *Vrijbouter* was de eerste die op 12 december 1944 wees op de hypocrisie van deze argumenten. De redenatie om het landtekort op te lossen was:

... juist dezelfde theorie die door de Duitse nationaalsocialist is gehanteerd die wij zo verafschuwd hebben, omdat de verwerkelijking ervan veel lijkt op het bedrijf van den roofridder die van den ander haalt wat hij kan zonder zich erom te bekommeren wat dien ander zelf nog overblijft. Het zou een achteruitgang betekenen wanneer in ons volk door de ellende van deze tijd de roofriddermentaliteit wakker werd.¹⁵³

Nederland moest zich niet verlagen tot het niveau van de nationaalsocialisten die verantwoordelijk waren voor de Tweede Wereldoorlog. Na de bevrijding bleven tegenstanders dit argument tegen annexatie herhalen. Redacteur ‘K.’ van de *Leeuwarder Koerier* was van mening dat ‘het volk ohne raum’-argument een typische Duitse redenering was die zo uit de Duitse propagandalectuur zou kunnen zijn overgenomen. Het viel de redactie op dat ‘de grote visie ontbrak. De profiteursmoraal daarentegen, kwam elk moment om de hoek kijken’. De smalle strook grond waar minister Van Kleffens het oorspronkelijk over had gehad was bij veel voorstanders van annexatie al aanzienlijk verbreed en ‘sommigen vragen reeds een gebied groter dan Nederland!’¹⁵⁴ De redactie van het *Friesch Dagblad* sloot zich hierbij aan. ‘Natuurlijk gebruikte men het woord Lebensraum niet’, maar voor deze gedachte werd volgens de redactie wel gepleit. Ze besloot met de opmerking: ‘Elke annexatie die iets anders bedoelt dan zuivere schadeloosstelling voor wat vernield werd, is roof.’¹⁵⁵

Wat betreft de inhoudelijke tegenargumenten zagen de tegenstanders nog andere alternatieven die Nederland eerst moest aangaan voordat er werd geannexeerd. Zo stelde ook

---

¹⁵³ ‘Annexatie?’, *Vrijbouter*, 12-12-1944.

¹⁵⁴ ‘Annexatie?’, *Leeuwarder Koerier*, 15-06-1945.

¹⁵⁵ ‘Annexatie?’, *Friesch Dagblad*, 20-06-1945

redacteur ‘P.K.’ van de *Helmondsche Courant*. De redacteur stelde dat de redactie nog ‘geen jonge boer zelfs maar hun verlangen naar een boerderij in het te annexeren gebied had horen uitspreken’. Voordat er werd geannexeerd moest Nederland eerst haar mogelijkheden in de Zuiderzee uitputten.¹⁵⁶ De redactie van *Het Vrije Volk* was ook van mening dat er nog andere mogelijkheden waren om dit probleem op te lossen. De geschiedenis leerde dat Nederland dit soort problemen altijd had overkomen door een intensivering van de landbouw en een verbetering van de veeteelt.¹⁵⁷ De geïllustreerde voortzetting van *Vrij Nederland*, genaamd *Ons Vrij Nederland*, publiceerde vier augustus een artikel van prof. J.A. Hamel. Hamel was op dat moment voorzitter van het Bijzonder Gerechtshof in Amsterdam. In dit artikel erkende Hamel het probleem van het bevolkingsoverschot en noemde de moeilijkheden van de behoefte aan land ‘onmiskkenbaar’. Hij was van mening dat Nederland elke oplossing voor dit probleem moest toejuichen, zolang er geen ernstige bezwaren tegenover stonden. Bij annexatie van Duits grondgebied waren de bezwaren volgens Hamel echter te groot. Nederland moest ‘andere remedies vinden die niet als deze, erger waren dan de kwaal’.¹⁵⁸

De demografische argumenten voor en tegen annexatie zijn interessant, omdat ze gingen over het wel of niet oplossen van een probleem dat niets te maken had met herstelbetalingen van Duitsland aan Nederland. Bij de voorstanders leken de demografische argumenten echter wel steeds meer een reden op zichzelf te worden om te annexeren en zo het probleem van grondtekort op te lossen. De tegenstanders noemden het idee van landtekort nauwelijks, maar wezen zoals ook bij andere categorieën veelvuldig op het feit dat de redenties van de voorstanders gevaarlijk en hypocriet waren. Verder is het vergeleken met andere categorieën opvallend dat er voornamelijk regionale kranten verslag deden van de demografische kant van de discussie en dan met name kranten uit de grensprovincies. Slechts twee van de krantenartikelen in deze categorie zijn afkomstig uit nationale kranten. Het is aannemelijk dat er in de grensgebieden werkeloze jonge boeren woonachtig waren en dat zij de Nederlanders waren die het Duitse gebied zouden bevolken. Vanuit deze aanname is het logisch dat de provinciale kranten uit de grensregio’s actief pleitte voor een annexatie om het landtekort en bevolkingsoverschot op te lossen aangezien de landbouwgrond aan deze provincies zou worden toegevoegd. De tegenargumenten waren volledig voorbehouden aan de regionale pers.

---

¹⁵⁶ ‘Annexatie IV’, *Helmondsche Courant*, 08-11-1945.

¹⁵⁷ ‘Annexatie III’, *Het Vrije Volk*, 24-07-1945.

¹⁵⁸ ‘Een weloverwogen waarschuwend woord tegen annexatie-wensen’, *Ons Vrije Nederland*, 04-08-1945.

Het is mogelijk dat bevolking in de grensprovincies überhaupt het meeste bezig was met de annexatie aangezien het nieuwe gebied aan deze provincies werd toegevoegd. Een ingezonden brief van ‘‘J.G.’’ in het *Limburgsch Dagblad* bevestigde dit. In dit stuk werd geklaagd dat de westelijke provincies niet luisterden naar de grensprovincies als het ging om annexatie. Als er een wezenlijk probleem als annexatie ter tafel kwam ‘verwachten wij ... dat men naar ons luistert, wanneer wij over de wenselijkheid van annexatie spreken, omdat wij als grenslanden daar het eerst en meer dan de westelijke provincies gediend zijn.’¹⁵⁹ De provinciale kranten uit de grensgebieden waren niet overwegend voor- of tegenstander van de annexatie. Beide kanten kwamen uitvoerig aan bod. De verandering van annexatie naar grenscorrecties betekende vrijwel meteen het einde voor de argumenten die een annexatie wensten om het landtekort en bevolkingsoverschot mee op te lossen. Andere categorieën, zoals de economische, hadden hier minder last van. De inhoud veranderde wel, maar de grenscorrecties bleven vanuit economisch opzicht interessant voor voorstanders.

2.6 Machtsargumenten

Machtsargumenten in de annexatiediscussie waren gebaseerd op het idee dat Nederland zijn machtspositie in de wereld door middel van de annexatie kon verbeteren. De discussie op basis van machtsargumenten vertoonde enige gelijkenis met de discussie over het bevolkingsoverschot en landtekort. Ook hier was er namelijk sprake van voorstanders die in annexatie een oplossing zagen van een ander probleem dan compensatie en de tegenstanders die hen erop wezen dat deze redenatie onjuist en gevaarlijk was. De argumenten voor annexatie waren tweeledig. Aan de ene kant waren de redenen meer imperialistisch, namelijk dat Nederland door middel van annexatie meer macht kon vergaren en zo weer een belangrijke plek in zou nemen op het wereldtoneel. Het andere, grootste deel van de argumenten stelde dat annexatie dé kans was voor Nederland om krachtig op te treden en zo aan andere landen te laten zien dat Nederland nog een belangrijke speler was op het wereldtoneel.

Deze motieven moeten worden gezien tegen de achtergrond dat er bij veel Nederlanders destijds het gevoel bestond dat de macht van Nederland in de wereld afbrokkelde. Deze ontwikkeling had interne oorzaken, namelijk dat de Nederlandse overheid niet in staat was gebleken om te gaan met de depressie van de jaren '30 en de uitzichtloze werkeloosheid. Men

---

¹⁵⁹ ‘Annexatie. Moet Nederland langer afzijdig blijven?’, *Limburgsch Dagblad*, 21-04-1946.

hekelde de passiviteit van de Nederlandse overheid in de nationale en internationale politiek.¹⁶⁰ Er waren ook externe oorzaken. Nederland had weinig tot niets kunnen doen aan de inval van de Duitsers en daarbij kwam nog dat Nederland haar belangrijkste kolonie, Nederlands-Indië, tijdens de oorlog had verloren. In 1913 had de Staatscommissie voor de verdediging van Nederlandsch Indië al geconcludeerd dat als Nederland haar kolonie verloor het binnen een paar jaar tot de minst belangrijke naties in Europa zou horen.¹⁶¹ De annexatiekwesitie was volgens de voorstanders een moment om deze ontwikkeling om te keren. In een reactie op het memorandum waarin de Nederlandse overheid zich het recht tot annexatie voorbehouden hield verwoorde de redactie van het Haagse verzetsblad *Toekomst* het als volgt:

Men kan niet anders zeggen, dat het getuigt van een houding van kracht en durf, die aangenaam aandoet na houding van vele slappe en maffe vooroorlogse kabinetten. Dit kabinet heeft blijkens de jongste nota geen lust zich louter aan te passen en te richten naar de gevoelens van andere landen.¹⁶²

De voorstanders vonden dat Nederlanders een andere mentaliteit moesten ontwikkelen. De redactie van *Christoffoor* vond dat Nederlanders de ‘wil moeten hebben om een belangrijk volk te zijn en bewust moeten zijn van onze kracht en mogelijkheden die wij daardoor bereiken kunnen’. Nederland moest niet in ‘den geest van den laatste generaties berusten een kleine natie geworden te zijn’. Dit eiste een geheel andere instelling.¹⁶³ Ook de redactie van de verzetskrant *Telex* uit Den Haag schreef dat de traditionele denkbeelden moesten worden herzien.¹⁶⁴ De redactie van de verzetskrant *De Nieuwe Amsterdammer* hekelde het gebrek aan durf van de tegenstanders van annexatie: ‘Zijn wij huisbakken geworden? Durven wij niets meer te ondernemen? Niet meer onder vleugels uit te slaan?’¹⁶⁵ ‘Gezellige gezapigheid zullen wij moeten vervangen door revolutionair gevoel en Klein-Hollandse Jan-Salie-geest door Groot-Nederlands denken, koloniaal en territoriaal!’, aldus de redactie van *Christoffoor*.¹⁶⁶ Nederland moest weer trots zijn, durven en niet

---

¹⁶⁰ Daalder, *Willem Drees. Gedreven en behoedzaam*, 193.

¹⁶¹ W.R. de Greve, *Het rapport van de Staatscommissie voor de verdediging van Nederlandsch Indië* (Den Haag 1913), 15-18.

¹⁶² ‘Annexatie!’, *Toekomst: weekblad voor strijdend Nederland*, 03-11-1944.

¹⁶³ ‘Oostgrens is militaire noodzaak’, *Christoffoor*, 15-07-1944.

¹⁶⁴ ‘De annexatie. Een open vraag’, *Telex*, 08-05-1945.

¹⁶⁵ ‘Annexatie’, *De Nieuwe Amsterdammer*, 03-11-1944.

¹⁶⁶ ‘Oost-Nederland en West-Duitsland’, *Christoffoor*, 15-12-1944.; ‘Annexatie als herstelbetaling’, *Je Maintiendrai, Vrij Nederland, Christoffoor*, 19-05-1945.

als een klein jongetje, die door zijn grote broer is geslagen, in een hoekje zitten pruilen in het gevoel van onmacht. ... We zeggen aandurven, omdat de voornaamste argumenten van tegenstander o.i. neerkomen op een gebrek aan durf, of bezorgdheid voor de consequenties in de toekomst.¹⁶⁷

Als Nederland niet krachtig optrad, was de compensatie voor de schade in Nederland door Duitsland bovendien niet zeker. ‘Wat voor buitenlandse politiek we trouwens ook voeren, we moeten zorgen *een krachtig volk* te zijn in *een krachtige staat*. Een machteloze staat kan geen enkele politiek van betekenis voeren’, concludeerde de redactie van *Je Maintiendrai*. Als Nederland niet krachtig optrad zou het op den duur ondergeschikt worden aan de belangen van een machtige buur, vriend of vijand.¹⁶⁸ De redactie van *Trouw* uitte eind 1946 haar bezorgdheid over de houding van de Nederlandse overheid. Ze was bang dat de regering niet fel genoeg van zich afbeet en dat daarom de schadevergoeding van Duitsland ‘praktisch in het geding stond’.¹⁶⁹

De andere argumenten waren ook gericht op het verbeteren van de machtspositie van Nederland. Als Nederland groter werd, werd Nederland machtiger, was het idee. De redactie van de Haagse verzetskrant *Het Vaderland Getrouwe* concludeerde in een redactioneel hoofdartikel dat Nederland grootschalig moest annexeren en daardoor ‘een hoeksteen van Noordwest-Europa’ zou worden ‘tot heil van het nieuwe Europa’.¹⁷⁰ In het Zuid-Hollandse nieuwsbulletin *Het Laatste Nieuws* stond een opiniestuk van een onbekende auteur waarin werd geconcludeerd dat annexatie van Duits grondgebied inderdaad zou zorgen voor een machtigere positie voor Nederland. Als de annexatie werd verwezenlijkt ‘dan zal Nederland de natie zijn die het eerst wat in de melk te brokkelen zal krijgen nadat de grote Geallieerden hun brokjes in het kostelijke koenat gedeponerd hebben’.¹⁷¹ De grenscorrecties waren voor deze voorstanders een teleurstelling. De oppervlakte van correcties was in hun ogen te klein om de machtspositie van Nederland te verbeteren. De politieke correspondent van het *Overijsselsch Dagblad* verweet dit aan de slappe houding van de bevolking. De ‘oude Jan Salie-geest had ons volk weer te parten gespeeld’.¹⁷² Andere redacties zoals die van de *Provinciale Drentsche en Asser Courant* gaven de Nederlandse overheid de schuld. Ze verweet de regering dat ze

¹⁶⁷ ‘Annexatie als herstelbetaling’, *Je Maintiendrai*, *Vrij Nederland*, *Christofoor*, 19-05-1945.

¹⁶⁸ ‘Geen annexatie met Duitse bevolking’, *Je Maintiendrai*, 10-02-1945.

¹⁶⁹ ‘Economische concessies’, *Trouw*, 08-11-1946.

¹⁷⁰ ‘Aantekeningen bij plannen voor opbouw’, *Het Vaderland Getrouwe*, 15-08-1944.

¹⁷¹ ‘Over de toekomst van Nederland’, *Het Laatste Nieuws*, 06-05-1945.

¹⁷² ‘Nog eens de grenscorrecties’, *Overijsselsch Dagblad*, 27-02-1948.

traag had opgetreden, oogkleppen op had gehad en ‘zeer hardnekkig kortzichtig was geweest’.¹⁷³

De argumenten van de tegenstanders tegen een annexatie gebaseerd op machtsargumenten zijn eenvoudig samen te vatten. De tegenstanders van de annexatie gingen niet vaak in op de inhoud van de voorstanders, maar verweten hen vooral landhonger en hypocrisie. De redactie van *Onder de Loupe* schreef dat het niet uitmaakte of Nederland nu meer of minder grondgebied bezat. ‘Nederland was toch niet in staat zijn mening met geweld door te zetten en dat wilde het ook niet.’¹⁷⁴ Dat de eisen van de voorstanders niets meer te maken hadden met de compensatie was het kernargument van de tegenstanders. De redactie van *De Toekomst* noemde de eisen ‘machtsfantasie’, de redacties van *Het Parool* en van de Amsterdamse verzetskrant *De Nieuwe Wijnzak* noemden het ‘landhonger’ en de redactie van *De Waarheid* en van de *Leeuwarder Koerier* noemde het ‘imperialisme’.¹⁷⁵ De redactie van *De Waarheid* ging dieper dan andere redacties in op de machtsargumenten. Ze verweet Van Kleffens ‘Angelsaksisch imperialisme’ en dat annexatie het werk was van grootindustriëlen.¹⁷⁶ Dat een grootschalige annexatie in 1946 van de baan was, kon de redactie van *De Waarheid* ‘niet verdrieten’. De annexatie was altijd ‘toevalligerwijs in overeenstemming met de koers van Amerika en Engeland. Dat was niet onze politiek, maar wel die van minister Van Kleffens’.¹⁷⁷

Als we kijken naar welke kranten welke argumenten gebruikten dan valt het op dat de artikelen van zowel de voor- als tegenstanders op één artikel na verschenen in verzetskranten. Dit heeft te maken met de ontwikkeling van de annexatiediscussie en de argumenten dat zo wordt behandeld. Verder zijn *Je Maintiendrai* en *Christoffor* opnieuw fel voorstander van machtsvertoon en is *De Waarheid* principieel tegenstander. *Trouw* koos in deze categorie de kant van de voorstanders. Slechts één provinciale krant, de *Leeuwarder Koerier*, behandelde machtsargumenten binnen de annexatiediscussie. Binnen deze categorie is er ook een duidelijke ontwikkeling. De roep om krachtig optreden vanuit Nederland en de tegenreactie daarop speelden vooral tijdens en vlak na de bezetting een rol binnen de annexatiediscussie. Slechts één artikel waarin argumenten voor een annexatie op basis van machtsargumenten

¹⁷³ ‘Technische grenscorrecties’, *Provinciale Drentsche en Asser Courant*, 22-02-1949.

¹⁷⁴ ‘Uitbreiding van Nederlands Grondgebied’, *Onder de Loupe*, 04-12-1944.

¹⁷⁵ ‘Annexatie’, *De Toekomst*, 15-12-1944.; ‘Politieke consequenties van de annexatie’, *Het Parool*, 01-06-1945.; ‘Voorwoord van de redactie’, *De Nieuwe Wijnzak*, 15-03-1945.; ‘Annexatie’, *De Waarheid*, 10-07-1945.; ‘Annexatie?’, *Leeuwarder Koerier*, 15-06-1945.

¹⁷⁶ ‘Geen annexatie’, *De Waarheid*, 04-08-1945.

¹⁷⁷ ‘Grens-correcties’, *De Waarheid*, 23-10-1946.

werden behandeld verscheen in Trouw in 1946. Alle andere gebruikte argumenten kwamen uit artikelen voor 1946. De eerste artikelen van voorstanders na het artikel van Trouw keken teleurgesteld terug op de annexatiekwesitie en het handelen van de Nederlandse regering. Dat voorstanders vooral in 1944 en 1945 machtsvertoon van Nederland eisten had waarschijnlijk te maken met het idee dat de macht van Nederland aan het afbrokkelen was. Na de Tweede Wereldoorlog begon er voor veel landen een nieuw hoofdstuk en voor Nederland was dat de kans om weer macht te vergaren. Ook in deze categorie wordt weer duidelijk dat de grenscorrecties een duidelijk kantelpunt waren. Voor de Nederlanders die machtsvertoon wensten, waren deze grenscorrecties een teleurstelling omdat het om minder grondgebied ging. Toch is het in mijn ogen opvallend dat de voorstanders er vroeg het bijltje bij neergooiden. Ze hadden namelijk ook binnen de nieuwe koers van correcties kunnen blijven streven naar een groter gebied of meer economische aanwinsten in de vorm van mijnen, olievelden die ook positief konden zijn voor de machtspositie van Nederland. In plaats daarvan werd het stil bij de voorstanders, namen ze in 1948 hun verlies en gaven ze het Nederlandse volk en de regering de schuld. Opnieuw haalden de grenscorrecties de wind uit de zeilen van de voorstanders. Een andere verklaring waarom de eisen van de voorstanders afzwakten werd aangedragen door de tegenstanders. Het is mogelijk dat de voorstanders en hun grote annexatie-eisen voortkwamen uit een soort gevoel van hernieuwde macht na de bevrijding en het op dat moment in hun ogen realistisch was om grote stukken grondgebied bij Nederland te voegen. Toen dit gevoel afnam, maakte dit plaats voor een meer realistische kijk op de annexatiekwesitie en kleinere meer bescheiden eisen. Dit proces zien we terug bij meerdere categorieën en lijkt verbonden met het afnemende anti-Duitse sentiment en de afnemende belangstelling voor de annexatiediscussie.

2.7 Militaire argumenten

Voor zowel de voor- als tegenstanders van de annexatie vormden de militaire argumenten een kleine categorie. De voorstanders wilden een beter verdedigbare grens voor eventuele nieuwe agressie vanuit Duitsland. De redactie van *Christoffor* publiceerde op 15 juni 1944 het artikel ‘Nieuwe oostgrens is militaire noodzaak’. Hierin behandelde de redactie meer argumenten die in andere categorieën vallen, maar was ze ook van mening dat als Nederland ‘een grotere diepte’ kreeg, de verdedigingslinie breder werd en zo bestand was voor moderne oorlogsvoering en kon dienen als bruggenhoofd.¹⁷⁸ Als de herstelbetaling voor het grootste

---

¹⁷⁸ ‘Nieuwe oostgrens is militaire noodzaak’, *Christoffor*, 15-07-1944

deel uit afstand van Duits grond gebied bestond dan ‘bereiken we hiermede juist het ons voorgestelde doel’, aldus de redactie van *Je Maintiendrai*. Annexatie was het doel en deze had ‘reeds militaire betekenis’ volgens de redactie, al was het wel bijzaak.¹⁷⁹ Een opiniestuk in *De Vrije Gooi- en Eemlander* van een onbekende auteur zag een ander militair voordeel van een grootschalige annexatie. Volgens de auteur zou Duitsland tot het uiterste door blijven vechten, ook na de oorlog. Nederland moest grootschalig annexeren en deze gebieden ontruimen van de bevolking. Dit voorkwam dat de Duitsers daar een ‘guerrillaoorlog zouden kunnen voeren’.¹⁸⁰

Als we kijken naar de tegenstanders dan valt het op dat zij zich slechts eenmalig uitspraken tegen de annexatie op basis van militaire redenen. De redactie van *Het Vrij Volk* schreef op 24 juni 1945 dat zij met verwondering keek naar alle argumenten van de voorstanders van annexatie. Ze vroeg zich af ‘of dit nog wel iets met schadevergoeding te maken had’. Ze geloofde niet ‘dat het voor de militaire positie van ons land van enige betekenis was, wanneer het enige tientallen kilometers dieper is dan thans’. Verder schreef de redactie dat zij in het overnemen van industrieën en mijnen geen militair nut zag.¹⁸¹

De inhoud van de militaire argumenten was tijdens de annexatiediscussie niet uitgebreid en ook niet erg duidelijk. De tegenstanders waren niet overtuigd van de militaire voordelen van een grens die tientallen kilometer dieper was. De voorstanders waren hier wel van overtuigd, al werd er weinig gesproken op de concrete militaire voordelen. Tijdens de vroege periode van de annexatiediscussie was er bij voorstanders sprake van een annexatie die het grondgebied van Nederland met een derde deed toenemen of zelfs verdubbelde. Dit was militair gezien waarschijnlijk een stuk interessanter dan kleine grenscorrecties, tenzij Nederland daar militair-strategisch interessante aanwinsten door ontving. De militaire categorie is vergelijkbaar met de demografische categorie als het gaat om het verloop. Ook hier waren deze argumenten niet meer relevant toen de Nederlandse regering overging van annexatie naar grenscorrecties. Over het algemeen waren de militaire argumenten wel degelijk uniek vergeleken met de inhoud van andere categorieën. Ze waren alleen zo schaars en vaag dat het onwaarschijnlijk is dat deze kant van de annexatiediscussie in de hoofden van veel Nederlanders speelden.

---

¹⁷⁹ ‘Annexatie als herstelbetaling’, *Je Maintiendrai*, 24-02-1945.

¹⁸⁰ ‘Annexatie van Duits gebied’, *De vrije Gooi- en Eemlander*, 04-11-1945.

¹⁸¹ ‘Annexatie III’, *Het Vrije Volk*, 24-07-1945.

Conclusie

Het belangrijkste dat uit dit onderzoek naar voren komt is dat de Nederlandse publieke opinie ten opzichte van de annexatiekwesitie zeer verdeeld was. Dat gezegd hebbende vallen er een aantal zaken op. De verdeeldheid over de annexatie uit zich niet in twee duidelijke kampen voor en tegen de annexatie. Er waren wel kranten die duidelijk positie kozen tijdens de hele discussie in meerder categorieën. Kranten als *De Waarheid*, *Het Vrije Volk* en *Het Parool* waren tegenstander en zagen niets in annexatie. Het socialistische karakter van deze kranten kan een verklaring zijn, maar het socialistische *Vrij Nederland* koos tijdens de discussie de kant van de voorstanders. *Christoffoor*, *Je Maintiendrai* en de regionale Limburgse Dagbladen waren de duidelijke voorstanders. Een krant die een opvallende positie innam, was *Trouw*. Deze krant pleitte in sommige categorieën voor annexatie, maar op andere onderwerpen was de redactie het niet eens met de annexatieplannen. De positionering van *Trouw* lijkt onlogisch aangezien de annexatiediscussie vrij binair was. Naar mijn mening is het echter geen vreemde stellingname, omdat sommige redenen voor of tegen annexatie nu eenmaal beter waren dan anderen. Bovendien hadden sommige argumenten een andere concrete invulling van de annexatie voor ogen dan anderen. Demografische redenen voor annexatie gingen uit van een verwijdering van de bevolking, maar historisch-culturele redenen waren meer gericht op de assimilatie van de Duitsers. De verdeeldheid over de annexatie komt zowel in de nationale, regionale als lokale kranten terug. Opvallend is dat de demografische kant van de annexatiediscussie voornamelijk werd behandeld door de regionale en lokale kranten uit de grensprovincies. Slechts twee nationale kranten schreven over deze argumenten. Dit komt in dit onderzoek echter alleen naar voren in de demografische categorie. Dit kan wijzen op het feit dat werkloosheid onder de boeren door het landtekort en het bevolkingsoverschot in deze provincies hoger was dan elders, waardoor de kranten in de kranten daar actiever bezig waren met de annexatiediscussie. In de rest van de categorieën is er geen duidelijk verschil tussen de nationale, regionale en nationale pers.

Als we kijken naar de ontwikkeling van de annexatiediscussie en de invloed die deze had op de verschillende argumenten komt er in dit onderzoek een duidelijk beeld naar voren. Over het algemeen kan worden geconcludeerd dat de nationale en internationale politieke ontwikkelingen ervoor zorgden dat de discussie minder actief werd gevoerd en dat de voorstanders van annexatie het meest nadeel hadden van deze ontwikkelingen. De annexatie-eisen tijdens de bezetting en vlak na de bevrijding waren zeer omvangrijk en werden door veel

mensen gesteund. In de revanchistische categorie zien we duidelijk terug dat er toen sprake was veel emotie bij de Nederlandse bevolking. Men wilde vergelding zien van Duitsland. In de categorie machtsargumenten komt naar voren dat er in deze periode dan ook een duidelijke roep was voor machtsvertoon vanuit Nederland. Dit sentiment ebt eind 1945, maar zeker in 1946 weg waardoor steun voor een grootschalige annexatie ook lijkt af te nemen. Rond deze tijd is er ook sprake van een belangrijk kantelpunt in de annexatiekwestie, namelijk de overgang van annexatie naar grenscorrecties. In alle categorieën, behalve de cultureel-historische categorie, komt uit dit onderzoek naar voren dat het overgaan op grenscorrecties van grote invloed was op de argumenten. De inhoud van de economische argumenten bijvoorbeeld veranderde significant door deze koerswijziging. Andere categorieën als de demografische en de militaire verdwenen zelfs, omdat ze niet meer relevant waren als er niet grootschalig werd geannexeerd. Naast deze koerswijziging waren de veranderingen in de internationale politiek ook invloed op de discussie. Het oorspronkelijke argument van Van Kleffens was door de nieuwe rol die voor Duitsland was weggelegd niet meer van toepassing. Duitsland moest niet worden leeggeroofd, maar er moest worden samengewerkt. De revanchistische argumenten verdwenen hierdoor.

Hier hangt nauw mee samen dat de annexatiediscussie gepaard ging met veel teleurstelling voor de voorstanders. Bij de economische en demografische, maar zeker bij de machtsargumenten laten de voorstanders duidelijk horen dat ze teleurgesteld waren in hoe de annexatiediscussie zich heeft ontwikkeld. De nationale en internationale ontwikkelingen namen de voorstanders de wind uit hun zeilen. Voor de tegenstanders daarentegen was de ontwikkeling gunstig. Toch waren de uiteindelijke grenscorrecties voor sommige tegenstanders alsnog een teleurstelling. Kijkend naar het ineenschrompelen van de eisen van de Nederlandse regering, de geringe omvang van de correcties in 1949 en de teruggave van de gebieden in 1960 moet de annexatiekwestie voor de Nederlandse regeringen steeds meer een blok aan haar been zijn geweest. Na het artikel van Van Kleffens en de enorme activiteit in de kranten als reactie daarop konden de regeringen de annexatieclaims niet meer eenvoudig opzeggen. Zeker toen de discussie minder aandacht kreeg en de nationale en internationale politieke ontwikkelingen veranderden, was het blijven eisen van correcties naar mijn mening op zijn minst ongemakkelijk te noemen. Het is de vraag of er uiteindelijk een betrokken partij überhaupt tevreden was met de correcties in 1949.

Er zijn binnen dit onderwerp nog enkele mogelijkheden voor verder onderzoek. Ten eerste is de gebruikte verzameling kranten in dit onderzoek niet uitputtend en missen er kranten,

waarvan in mijn ogen het Algemeen Dagblad en de Nieuwe Rotterdamsche Courant het belangrijkste zijn. Onderzoek naar de argumenten in deze kranten kan nieuwe inzichten geven in de annexatiediscussie. Ten tweede zie ik mogelijkheden om de geografische verschillen in de standpunten ten opzichte van de annexatie uit te diepen. Het is mogelijk dat de bevolking in de grensprovincies meer consequenties zou ondervinden van een annexatie dan de provincies in het westen van Nederland aangezien het Duitse grondgebied aan de grensprovincies zou worden toegevoegd. Aan de andere kant waren het de boeren in het westen van Nederland die landbouwgrond hadden verloren als gevolg van de inundaties. Het is aannemelijk dat de Nederlandse bevolking in verschillende provincies dus ook verschillende opvattingen hadden ten opzichte van annexatie. Verder onderzoek zou deze verschillen in kaart kunnen brengen. Als laatste is het naar mijn mening interessant om de annexatiediscussies na de Tweede Wereldoorlog in andere Europese landen te onderzoeken. Uit de literatuur komt naar voren dat onder andere België en Luxemburg zelf ook annexatieclaims bij de geallieerden hebben ingediend. Door deze discussies in die landen te analyseren kunnen de annexatiediscussies meer in context worden geplaatst en kan er worden onderzocht of de annexatiediscussie in die landen vergelijkbaar verliep of unieke kenmerken vertoonden.

Uiteindelijk was de Nederlandse publieke opinie over de annexatie enorm verdeeld. De oproep van Schermerhorn zorgde voor een actieve discussie, maar weinig duidelijkheid over de publieke opinie van het Nederlandse volk ten opzichte van annexatie. De onenigheid en de twijfel die in de ministerraad bestond moet door de verdeelde publieke opinie alleen maar groter zijn geworden. De annexatiekwestie is een interessant hoofdstuk in de Nederlandse geschiedenis. De eis van vergelding en compensatie waren logisch en terecht, maar annexatie bleek steeds meer het verkeerde middel om dit te bereiken. In 1944 en 1945 werden er grote luchtkastelen gebouwd, maar hoe langer de kwestie duurde, hoe minder realistisch het werd dat deze kastelen ook vaste vorm zouden aannemen.

Lijst van afbeeldingen

‘Recht is recht’, Jo Pier, *Ónze schulden zijn hún schuld* (Amsterdam 1945).

Archivalia

Handelingen Eerste Kamer der Staten-Generaal 20 april 1949. Geraadpleegd op <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/0000080529> op 22-07-2020.

Lijst van dag-, week en maandbladen

<i>Advertentieblad voor Limburg</i>	<i>Helmondsche Courant</i>
<i>Algemeen Handelsblad</i>	<i>Het Laatste Nieuws</i>
<i>Arnhemsche Courant</i>	<i>Het Nieuws</i>
<i>Bredasche Courant</i>	<i>Het Vaderland Getrouwe</i>
<i>Christofoor</i>	<i>Het Vrije Volk</i>
<i>Dagblad van Noord-Limburg</i>	<i>Je Maintiendrai</i>
<i>De Avondster</i>	<i>Leeuwarder Koerier</i>
<i>De Baanbreker</i>	<i>Limburgs Dagblad</i>
<i>De Heerenveensche Courant</i>	<i>Maas- en Roerbode</i>
<i>De Koerier</i>	<i>Nieuwe Apeldoornsche Courant</i>
<i>De Maasbode</i>	<i>Nijmeegsch Dagblad</i>
<i>De Nieuwe Amsterdammer</i>	<i>Onder de Loupe</i>
<i>De Sirene</i>	<i>Ons Noorden</i>
<i>De Tijd</i>	<i>Ons Verzet</i>
<i>De Volkskrant</i>	<i>Ons Vrije Nederland</i>
<i>De Vonk</i>	<i>Overijsselsch Dagblad</i>
<i>De Vrije Gedachte</i>	<i>Provinciale Drentsche en Asser Courant</i>
<i>De Vrije Gooi- en Eemlander</i>	<i>Telex</i>
<i>De Waarheid</i>	<i>Toekomst: weekblad voor strijdend Nederland</i>
<i>Friesch Dagblad</i>	<i>Twentsch Dagblad</i>
<i>Geïllustreerd Vrij Nederland</i>	<i>Vriezenveensche Courant</i>
<i>Groninger Dagblad</i>	<i>Vrij Nederland</i>

Vrijbouter

Zwolsch Nieuws- en Advertentieblad

Literatuurlijst

- Alexander, L., 'Recent Changes in the Benelux-German Boundary', *Geographical Review* 43:1 (1953).
- Beunders, H.J.G. & Selier, H.H., *Argwaan en profijt: Nederland en West-Duitsland 1945 – 1981* (Amsterdam 1983).
- Boer, C. de, Hart, H. 't, *Publieke opinie* (Utrecht 2007).
- Bogaarts, M.D., *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945. De periode van het kabinet-Beel 3 juli 1946 – 7 augustus 1949* (Den Haag 1989).
- Daalder, H., *Gedreven en Behoedzaam. Willem Drees 1886 – 1988* (Amsterdam 2003).
- Driever, J., Brauer, J., *Perzuivering. De Nederlandse pers 1944 – 1951* (Weesp 1986).
- Duynstee, F.J.F.M. & Bosmans, J., *Parlementaire Geschiedenis van Nederland na 1945. Het kabinet Schermerhorn-Drees 24 juni 1945 – 3 juli 1946* (Amsterdam 1977).
- Glynn, C.J., Herbst, S., O'Keefe, G.J., Shapiro, R.Y. & Lindeman, M., *Public Opinion* (Oxford 2004).
- Greve, W.R. de, *het rapport van de Staatscommissie voor de verdediging van Nederlandsch Indië* (Den Haag 1913).
- H.M. Koningin Wilhelmina & Schermerhorn, W., *Herstel en vernieuwing: radiotoespraken van H.M. Koningin Wilhelmina en W. Schermerhorn op 27 juni 1945* (Rotterdam 1945).
- Hellema, D., *Nederland in de wereld. De Buitenlandse politiek van Nederland* (Antwerpen 2010).
- Heuvel, H. van den, *Het Vrije woord: De illegale pers in Nederland, 1940 – 1945* (Den Haag 1990).
- Kleffens, E. van, 'If the Nazis Flood Holland', *Foreign Affairs* 22 (1944).
- Klemann, H.A.M., *Nederland 1939-1948. Economie en samenleving in jaren van oorlog en bezetting* (Amsterdam 2002).

- Knoops, E., *De dynamiek van een emigratiecultuur. De emigratie van gereformeerden, hervormden en katholieken naar Noord-Amerika in vergelijkend perspectief (1947 – 1963)* (Hilversum 2010).
- Lak, M., *Tot elkaar veroordeeld. De Nederlands-Duitse economische en politieke betrekkingen tussen 1945 – 1957* (Hilversum 2015).
- Price, V., *Public Opinion* (Londen 1992).
- Schaper, H.A., 'Het Nederlandse veiligheidsbeleid 1945-1950', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 96:2 (1981), 297
- Schaper, H.A., 'Wij willen zelfs niet Mönchen-Gladbach!'. De annexatiekwesitie 1945 – 1949', *Internationale Spectator* 39 (1985).
- Smit, C., *Diplomatieke geschiedenis van Nederland, inzonderheid sedert de vestiging van het Koninkrijk* (Den Haag 1950).
- Smits, H., *Landjepik. De Nederlandse annexatie van Duitsland, 1945 – 1949* (Meppel 2012).
- Vree, F. van, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1930 – 1939. Een studie over de vorming van publieke opinie* (Groningen 1989).
- Wal, J.J. van der, *De schade en het herstel: dit rapport vorm het resultaat van een studie, welke in de periode 1 januari – 1 mei 1945 gemeenschappelijk werd gemaakt* (1946).
- Wielenga, F., *Van vijand tot bondgenoot. Nederland en Duitsland na 1945* (Amsterdam 1999).
- Wielenga, F., *West-Duitsland: partner uit noodzaak. Nederland en de Bondsrepubliek 1949-1955* (Amsterdam 1989).
- Wijfjes, H. & Harbers, F. (eds.), *De krant: een cultuurgeschiedenis* (Amsterdam 2018).
- Wolf, M., *Het Geheim van de Telegraaf: Geschiedenis van een krant* (Amsterdam 2009).